

ATATÜRK'E GÖRE TÜRK KADINIYLA İLGİLİ SORUNLAR VE DEĞERLENDİRMELER

MÜJGÂN CUNBUR*

Atatürk, İstiklâl Savaşı sonunda Türk Milleti'nin kurtarıcısı olduğu gibi, kadınlık hayatında yaptığı inkılâplarla Türk kadını için de, şüphesiz, büyük bir kurtarıcı olarak kabul edilegelmiştir. Türk kadını, belirli bir kesim için olsa dahi, günümüzde toplum, bilim, meslek, sanat ve fikir hayatında seçkin bir yer kazanmıştır. Ve kadınlığımız eriştiği bu yeri Atatürk'e borçludur. Bu borç daima hatırlanmalı, kazanılan ve belki kullanılması bilinemeyen imkânların değeri unutulmamalıdır. Hep söylenip yazılır: Türk kadını kazandığı hak ve imkânları büyük bir emek sarfetmeden, pek bir çaba harcamadan elde etmiş, bir ata nimeti gibi bu hak ve imkânlar hazırlanıp düzenlenmiş, yasallaştırılıp Türk kadınının önüne sunulmuşlardır. Ve bu konuda erkekler eser vermişlerdir.

Bu ve buna benzer söylenti ve sözler bir dereceye kadar doğru sayılabilir. Belki Türk kadını, diğer ülkeler kadınları gibi, hak ve imkânları elde edişte toplantılar düzenleyip yürüyüşler yapmamışlardır. Ancak onların da kurduğu bir takım dernekler,¹ yazdıkları kitaplar,² çıkardıkları gazete ve dergiler³ vardır. Bu derneklerde, bu yayınlarda onlar da haklarından söz etmişler, ne var ki, davranış ve isteklerinde aşırılığa gitmemişler, daima olgunluk ve vakar içinde hareket etmişlerdir. Bu yazıda bu bahisler üzerinde durulmayacak, Atatürk'ün önem verdiği kadın sorunları ile Türk kadınını değerlendirmeleri ele alınacaktır. Yalnız ele alınan bahislerde ortamı hazırlayan bazı eserler söz konusu edilecektir.

* Dr., Yazma Eserler Uzmanı.

¹ Bu derneklerden Teali-i Nisvan Cemiyeti 1909'da Halide Edip Adivar, Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti 1913'te Nuriye Ulviye tarafından kurulmuşlardır. Bu cemiyetler ve diğer kadın yardım dernekleri için: Tezer Taşkıran, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Ankara 1973, s. 39 ve Gülgün Bolat, "Cumhuriyet Öncesi Kadın Dernekleri", *Atatürk ve Kadın Hakları*, Ankara 1984, s. 177 v.d.

² Örnek olarak Fatma Aliye'nin *Muhadarat* adlı romanıyla *Nisvan-ı İslâm* ve Mahmud Esad Efendi'nin *Taaddüd-i Zevcatına Zeyl* adlı kitaplarıyla Cumhuriyet döneminde Nezihe Muhittin'in *Türk Kadını* (İstanbul 1931) adlı eseri bahis konusu edilebilir.

³ *Terakki*, *Muhadderat* için, *Mefharet*, *Hanımlara Mahsus Gazete*, *Şükûfezâr*, *İnsaniyet*, *Ayine*, *Paçça Bohçası*, *Aile*, *Kadınlar Dünyası*, *Türk Kadını*, *Kadın*, *Mahasin* adlı dergi ve gazeteler için: T. Taşkıran, *a.g.e.*, s. 30 v.d.

Atatürk için hiç şüphesiz ülke bütünlüğü ve milletin var olması esastır. Yapılan bütün işler, girilen bütün yenilikler, sarfedilen bütün gayret ve emekler, hep milletin birliği, vatanın bölünmezliği içindir. Milletin birliğinde daima güçlü tutulması gereken bir müessese vardır: Türk Ailesi.

Türk Ailesi ve Kadın:

Türk toplumunda temel yapıyı, hiç şüphesiz, aile müessesesi oluşturur. Atatürk milletin esasını teşkil eden bu temel yapı üzerinde büyük bir dikkatle durur ve aileyi bir konuşmasında:

“Aile, büyük insanlık toplumunun ahlâkî ve sosyal düzen altında doğduğu en küçük müessesedir”⁴

diye tanımlar. Ailenin önemini de:

“Medeniyetin esası, ilerlemenin ve kuvvetin temeli aile hayatıdır. Bu hayatta yozlaşma, muhakkak sosyal, ekonomik ve siyasî bozulmaya sebep olur”⁵

cümlesinde açıklar. Atatürk, Türk ailesinin barındığı mukaddes çatı altını “Baba ocağı” diye adlandırır. Millî Mücadele’nin başlangıç yıllarında:

“Millî müdafaamızı; düşmanların bayrakları, babalarımızın ocakları üstünde çekilinceye kadar terkedemeyiz”⁶

diyerek baba ocağına verdiği değeri de ayrıca belirtir. Türk Millî Mücadelesi’ne yalnız babalar ve oğullar değil, bütün fertleriyle Türk ailesi katılmışlardır. Nitekim Atatürk, bu hususu 1925 yılında yaptığı bir konuşmada şöyle açıklamıştır:

“Millî Mücadele’yi yapan, doğrudan doğruya milletin kendisidir, milletin evlâtlarıdır. Millet analarıyla, babalarıyla, hemşireleriyle mücadeleyi kendisine ülkü edindi.”⁷

Atatürk’ün aile konusundaki duygu ve düşünceleri üzerinde durulup incelenmiştir.⁸ Kadının aile içindeki yerini ise Atatürk, bir özdeyişinde şu şekilde belirlemiştir:

⁴ İbrahim Ağâh Çubukçu, “Törelerimizde Kadının Yeri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 2, sayı 5, Mart 1986, s. 447.

⁵ *Atatürkçülük*, 3. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 153-157.

⁶ *Atatürk’ün Tamam Telgraf ve Beyannameleri IV*, derleyen: Nimet Arsan, Ankara 1964, s. 307.

⁷ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, s. 231.

⁸ Utkan Kocatürk, “Atatürk ve Aile”, *Atatürkçülük*, 2. Kitap, Ankara 1983, s. 205-207.

“Aile bir hayat arkadaşlığı olduğu kadar bir şeref ortaklığıdır.”⁹

Ailede kadın, erkeğin hayat arkadaşlığını paylaştığı gibi, Millî Mücadele’de de erkeğin kazandığı şerefe ortak olmuştur. Gerek İstiklâl Savaşı’na gerekse Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna fikir ve kalemleriyle katılanlardan Ziya Gökalp “Aile” adlı şiirinde, Türk toplumunun temeli olan bu müessesedeki kadının yerine şu kıt’alarla dikkati çeker:

*“Ailedir bu milletin, bu devletin esası,
Kadın tamam olmadıkça eksik kalır bu hayat. ...
Ailenin adle uygun olmak için binası
Nikâh, talâk, miras: bu üç işte müsavat.*

*Bir kız ırste yarım erkek, izdivaçta dörtte bir
Bulundukça ne aile, ne memleket yükselir.*

*Diğer haklar için millî mahkemeler açmışız,
Aileyi bırakmışız medresenin elinde. ...
Bilmem niçin kadınlığa ait işten kaçmışız;
Ya onun da bir emeği yok mu bu Türk ilinde?*

*Yoksa o mu iğnesinden kanlı süngü yaparak
Haklarını pençemizden ihtilâlle alacak? ...”*¹⁰

Gökalp’in “Aile” şiiri Türk kadınlığının bir çok sorunlarının kısa ve özlü bir ifadeyle dile getirildiği bir manzumedir. Kadın hakları, kadın-erkek eşitliği ve kadınların haklarını elde etmek için yapmak durumunda kalacakları mücadele ihtimali açıklıkla belirtilmektedir. Düşünürümüzün aynı konulara dokunduğu diğer bir manzumesi de *Kadın* adını taşır ve Gökalp, aileyi toplumun üç temelinden birincisi sayar. Aile müessesesinde kadının kurucu olarak rolünü bir dörtlükte şöyle belirler:

*“Cemiyetin üç rüknü var: Birincisi aile!
Bu diyanet yuvasını kuran sensin, kadındır.
Medeniyet bayrağını sensin alan ilk ele,
Altın harfle yazılacak ona senin adıdır.”*

Bu manzumede ikinci rükün olarak “devlet” ele alınmış, erkek tarafından kurulduğuna işaret edilmiştir. Üçüncü unsur ise “millet”tir. İşte bu

⁹ U. Kocatürk, *a.g.m.*

¹⁰ Ziya Gökalp, *Şiirler ve Halk Masalları*, hazırlayan: Fevziye A. Tansel, Ankara 1952, s. 133.

rûknün oluşmasında kadın ve erkek birliktedirler, Ziya Gökalp bu dörtlükte şunları yazar:

*“Millet yalnız yapılamaz, bunu ancak dirlikte
Kadın erkek, iki vüdan birleşerek yapacak;
İlk mâbedler ayrı idi, şimdi artık birlikte
İki cins bir Arafat'ta bir Allah'a tapacak!”¹¹*

Atatürk, bu bahiste düşüncelerini daha açık-seçik, kadını aile müessesesinin dışına çekerek, onun ev dışı çalışma hayatını da içine alacak şekilde ifade eder:

“Daha selâmetle, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınına mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınına ilmî, ahlâkî, içtimâî, iktisadî hayatta erkeğin şeriki (ortağı), refiki (arkadaşı), muavin (yardımcı) ve müzahiri (koruyanı) yapmak yoludur.”¹²

Ailede kadın unsuru konusu çeşitli yazarlarca işlenmiş bir bahistir. Bunlardan Ahmed Rıza *Vazife ve Mes'uliyet* adlı kitabının üçüncü cüz'ü olan “Kadın”da aile ve aile içinde kadın unsuru konusunda Ziya Gökalp'e yakın fikirler ileri sürmüştür. Ahmed Rıza'ya göre, millî bağların düğümü şüphesiz ailedir. Ailenin sevinç bağışlayan ışığı, sahibi, sultanı kadındır, evi yapan da, yıkan da odur. Ailenin düzeni, rahat etmesi kadının elinde olduğuna göre de kadınların durumu düzelmedikçe ailelerde sevgi olmayacak, milletin fikir ve ahlâkî gelişmeyecek, toplumun ve devletin dayanıklı direkleri sayılan güçlü ocaklar, büyük hanedanlar var olmayacaktır.¹³

Ondokuzuncu yüzyılın tanınmış fikir adamlarından ansiklopedist ve dilci yazar Şemseddin Sami *Kadınlar* adlı hacmi küçük, değeri büyük eserinde “Aile” için önce bir değerlendirme yapıp, insanlık toplumunun “aile” denilen ufak toplumlardan bir araya geldiğini, insanlık toplumunun mutluluğunun, ailelerin mutluluğuna bağlandığını söyler. Sonra ailede erkeğin durumunu anlatıp bu müessesedeki kadının rolünü şu cümlelerle açıklar:

“Aile demek kadın demektir. Erkek küçük iken, kadınların elinde bir iştir; büyüdükten sonra ailenin haricî azasından olur. Erkekler gündüzün işlerine gidip akşam evlerine avdet ettiklerinde, yiyeceklerini, içeceklerini,

¹¹ Z. Gökalp, *a.g.e.*, s. 121.

¹² *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, s. 150-151.

¹³ Ahmed Rıza, *Vazife ve Mes'uliyet*, 3. cüz; *Kadın*, Paris 1324, s. 11.

çamaşırlarım, libaslarını, her bir rahat ve ihtiyaçlarını hazır bulmak ister; hep bu şeyleri, bütün ihtiyacı-zaruriyeyi (zorunlu ihtiyaçları) tehiyye eden (hazırlayan) kadınlardır.

İnsan ailesi içinde yalnız yiyeceğini, içeceğini, giyeceğini hazır bulmuyor; başka yerde de bulabileceği bu ihtiyaçlardan başka, bir muhabbet, bir şefkat bulur; bir aile azâsının birbirlerine olan muhabbet ve irtibatları (bağlantıları) aile haricinde bulunması muhal (olmıyacak) bir nimettir. ... Erkekleri bir aileye cem'eden, aileler teşkil eyleyen kadınlardır. Her ailenin rüknü (temel direği) makamında bir kadını bulmak şarttır; o kadın ailenin merkezidir; ailenin sair azâsı ise onun etrafında — seyyârâtın (gezenlerin) güneşin etrafında buldukları hale müşâbih (benzer) — bir halde bulunurlar. Seyyârât nasıl güneşe tâbi'ise, ve nasıl güneşin ziyasıyla tenevvür (aydınlanma) olunursa, bir aile azâsı da ailenin rüknü olan kadına öyle tâbi' ve onun şefkat ve muhabbeti tesiriyle ka'im (ayakta) olurlar."¹⁴

Bu satırların yazıldığı Ondokuzuncu yüzyıl sonlarındaki Türk kadınlığının içinde bulunduğu durum düşünüldüğünde, Şemseddin Sami Beyin kadınlar için kullandığı bu ifadeyi olağan-üstü bulmak, ailede kadını böylesine değerli saymanın gerçekten ilgi çekici olduğunu söylemek gerekir. Atatürk dönemi sosyologlarından Necmeddin Sadık Sadak, kadınlarla ilgili bir makalesinde ailenin çözülüp dağılması ve bu dağılmada kadının rolü üzerinde durur:

“Ailenin inhilâli (çözülüp dağılması) milletin inhilâli demektir. Kadınlık terakki ettikçe, kadınların nail olacakları fazla hukuk, hürriyet aile rabitalarının kuvvetlenmesine sebep olmalıdır. Ailede, hayatta kadının erkeklerle müsavaata doğru gitmesi kadınların faâl hayata karışmaları hep ailenin lehine olmalıdır. Hürriyetin, izdivaç rabitalarını kırarak kadınları ve erkekleri nihayet “serbest rabita”lara sevk edeceği, Avrupa'da da gitgide böyle olduğu hakkında ileri sürülen nazariyeler, gençliği ifsat için uydurulan saf-satalardır. Kadının kudsiyeti, ancak ailedeki rabita kuvvetiyle ka'imdir”

der. Makalesinin sonunda kadının aile içi görevlerinden söz eden Necmeddin Sadak şunları söyler:

“Hiç bir vazife, kadınların ailedeki vazifelerinden daha mühim ve daha tabii olamaz. Her ne olursa olsun bir mesleğe girerek aile haricinde yaşamak sevdası kadınların âtil (boş) kalmasından daha tehlikelidir. Binaenaleyh herşeyden evvel bu aile zevkinin, bu fıtrî (yaradılıştaki) vazife duy-

¹⁴ Şemseddin Sami, *Kadınlık*, İstanbul 1311, s. 18.

gusunun en kuvvetli olması lâzımdır. Türk kadınlığının terakkisi, Türk ailesinin terakkisinden ayrılamaz. Bunun inhilâli ötekinin sukutu (düşmesi) demektir.

“Kadınlığın bugünkü hareketi bir taraftan ailenin kudsiyetiyle, diğer taraftan kadınlık ve aile ahlâkının intişariyle (yayılmasıyla) bir gitmelidir.”¹⁵

Nitekim büyük Atatürk ailenin kuruluşu ile ilgili kısa ve öz bir cümle söylemiş ve

“Eşini mutlu edebilecek herkes evlenmelidir. Çocuk sahibi olmalıdır” demiştir.

Aile ve kadın sorunları üzerinde duran yazarlar ve şairler genellikle “Kadın nedir?” diye sorarlar.

Kadın Nedir?

Kadınlarla ilgili ilk önemli ve hacimli eserlerden birinin yazarı Celâl Nuri İleri, *Kadınlarımız* adlı kitabında “Kadın nedir?” diye sorup Atatürk’ün çok tanınmış bir sözünü hatırlatan şu cevabı verir:

“Kadın, kâinatın menşe’i olan kuvvet-i fâtıranın nısfıdır (yaratıcı gücün yarısıdır). Âlem ancak bir kuvvetin temâdisi (sürüp gitmesi) ile devam ediyor. Bu kuvvet ikiye münkasımdır (bölünmüştür). Bu nısıfların biri müzekker (erkek), diğeri müennes (dişi) dir. Hayat bu suretle idame oluyor. Bunlardan biri olmasa ölüm, dehşet ve nuhûsetiyle (uğursuzluğuyla) âlemi istilâ ederdi. Binaenaleyh hayattan bu iki kuvvet münşai oluyordu (dallanıyordu). Bu iki kuvvet arasında hiçbir fark, hiçbir takaddüm (öne geçme) tasavvur olunamaz. Eğer olsa idi hayatta bir ihtilâl rûnüma olmak (yüzcöstermek) lâzım gelirdi. Kadın, erkek psikoloji ve fizyoloji itibariyle birbirine müsavidir.”¹⁶

Kadını yaratıcı gücün yarısı sayan Celâl Nuri İleri kadın ve erkek arasında bir fark ve öncelik bulunmadığına, her ikisinin birbirine eşit olduğuna bu cümlelerle işaret ettikten sonra, o da Şemseddin Sami gibi bu iki gücü kaynaştıran “vesile”nin “aşk ve muhabbet” olduğunu belirtir.

¹⁵ Necmeddin Sadık (Sadak), “Bizde Feminizm”, *Türk Kadını*, sayı 1, 20 Haziran 1334 (1918), s. 3-4.

¹⁶ Celâl Nuri (İleri), *Kadınlarımız*, İstanbul 1331, s. 14-15.

Celâl Nuri'nin bu sözleri ve özellikle ilk cümle Atatürk'ün 31 Ocak 1923'te İzmirli'lere hitaben yaptığı bir konuşmadaki şu cümlelerini akla getirir:

“Kudret-i fâtura insanları iki cins olarak yaratmıştır. Bunlar yekdiğerinin lâzım ve melzûmudur ...”¹⁷

Tanrı'nın insanları iki cins olarak yarattığını, bunların birbirleri için gerekli olduğunu daha başka söz ve yazılarda da bulmak kabildir.

Türk Kadını dergisinin ilk sayısında da “*Kadın nedir?*” başlıklı bir manzume yayınlanmıştır. Bu manzumenin yazarı Muallim Tahsin Nejad kadına tajakkümün lâıık olmadığını, onda erdemin sevgisinin, ar ve hayanın örtüsünün, nezaket ve yumuşaklığın olgunluğunun ışıık saçtığını bildiren şu iki beyitle söze başlar:

*“Kadın nedir? dediniz siz durun da anlatayım,
Kadın revâ-yı tahakküm değildir, arzedeyim:*

*Bilin ki hubb-i fazilet, nikâb-ı âr u hayâ
Kemal-i hilm ü nezâket kadında şule-nümâ.”*

Kadın eğitimini ilgilendiren iki beyitten sonra kadınla ilgili övgülerle dolu şu beyitleri sıralar:

*“Kadında yok mu meziyet, ulûv-i fikr ü zekâ
Ve sırf ricâle mi mahsûs füyûz u lutf-i Hudâ*

*Kadında nuhbe-i hilkat, kadında nısf-ı beşer,
Revâ mı cins-i behîcin mesâr-ı ömrü heder.*

*Sadâ-yı şî'r ü belâgat, cihâna ninnisidir,
Kadın bahâr-ı hayâtın yegâne incisidir.*

*Evet kadından ibâret meâl-i zevk-i hayât,
Kadın hızâne-i iffet, medâr-ı fahr u necât.*

*Odur munazzımı ancak hayât-ı âilenin,
Odur mümessili elbet sıfât-ı fâzılanın.*

*Odur medâr-ı tesellî, hayât-bahş-ı ricâl,
Odur evinde müekkil-i perî-i şî'r ü hayâl;*

*Odur sen etme tereddüt çiçeklerin güzeli,
Odur zerâfet ü hüsnün en ince bir modeli;*

¹⁷ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, s. 85.

*Odur melîke-i şefkat, melâl-i rûha penâh,
Odur bedîa-i fitrat; fakat yazık ki tebâh.*

*Dirig eder mi eşinden ziyâ-yı ilmi şuûr?
Ricâl yaşar mı kadınsız, görür mü hâb u huzûr?*

*Kadın nedir? dedinizdi budur hakikat-i hâl
Kadınla yükselir âlem bulur nisâb-ı kemâl.* ¹⁸

Tabii olarak her şairden kadını böylesine değerlendiren bir manzume beklenemezdi. Nitekim kadın şair ve yazarlarımızdan Şükûfe Nihal *Türk Kadını* dergisine yazdığı “Bizde Kadın Telâkkisi” başlıklı yazısında, “Kadın, kadın kadın ... Yine kadın, yine kadın ...” diye kadınlarla ilgili söz ve yazıların çokluğundan yakınan ve “Ben kadını sürme ve para ile anlarım, bunlarsız kadın benim için hiçtir” diyen bir genç şaire karşılık olarak şunları yazar:

“Şair beyleri temin ederim, terennümlerinden artık hiçbir aklı başında genç kız, hiçbir mütefekkir genç kadın müteşekkir değil! Bugünün faziletperver, milliyetperver, vatanperver kadını kendilerinden sürmesinin, saçının, kollarının medh ü tavsifini değil; vazifesinin, faziletinin, zekâ ve irfanının temdih (övülme) ü takdirini bekliyor. Kulağımıza her dakika bir fer-yad-ı fecaatin ihtizazı (titremesi) akseden bu şeamet günlerinde gençlerin âmâli sürme ile düzgüne, kadın ile aşka mı bağlı olacak?. Düşman vatan kapılarında ıslık çalarken gençler kadın terennüm etmez! Bugünün hakiki kadını o terennümlere nefretle kulağını kapar.” ¹⁹

Şükûfe Nihal’in bu isteğine cevap verircesine, o yılların genç şairlerinden İbrahim Alâeddin Gövsa “Sulh ve Harp” şiirinde kadınlar için “Tarih”in ağzından:

*“Saadetin şen rengiyle,
Sulhün asil çelengiyle
Ahlânı lezyin için,
Vıcdanlara mürüvveti
Merhameti şefekati
Esasından telkin için
Dolaş, ara şu cihanın
Neresinde varsa kadın,*

¹⁸ Muallim Tahsin Nejad, “Kadın Nedir?” *Türk Kadını*, sayı 1, s. 10.

¹⁹ Şükûfe Nihal, “Bizde Kadın Telâkkisi”, *Türk Kadını*, s. 162.

*Neresinde varsa anne
 Koş onların kalplerine
 Azmederse eğer kadın
 Bu inkılâp olur yarın
 Hamurunu insanlığın
 Kadın eli yoğuruyor.
 Her bahtile demek kadın
 İstikbali doğuruyor.
 Maksadına ermek için
 İklimleri dolaş, gezin
 Şu kubbenin altındaki
 Her kadına haber ver ki:
 Diğer cinse benzeyerek
 Yükselmeği arzu etmek
 Yanlış, mühlik bir meslektir
 Kıymetini düşürmektir
 Ta ezelden ona fıtrat
 Vermiş büyük bir saltanat.
 Kadınlığın haysiyeti;
 Cemiyetten her hizmeti
 İstemekle kazanılmaz ...
 Kendi semasında pervaz
 Etmeyen kuş hem yorulur,
 Hem yuva da harab olur,
 Her kadına söyle sakın
 Yuvasını unutmasın

 Başka türlü yetiştiresin
 Bütün arzı değiştiresin
 Birkaç nesil daha sonra,
 Temizlensin eski yara
 Dünya yüzü görsün artık
 Başka türlü bir insanlık
 Böylelikle belki beşer
 Bir müebbed sulha erer. ...”²⁰*

der. İbrahim Alâeddin'in kadınlar hakkında görüşü, bu satırlardan anlaşıl-
 dığı üzere müsbettir. Ancak kadınların bir süs, bir oyuncak oldukları fikri

²⁰ İbrahim Alâeddin Gövsa, *Çanakkale İzlerinde*, İstanbul 1932, s. 73 v.d.

daha pekçok şair ve yazar tarafından ve daha çok uzun yıllar benimsenecektir. Nitekim ilk Türk Operası “*Taşbebek*”ın yazarı Münir Hayri Egeli, eserini inceleyip tenkit buyurmaları için Atatürk’e sunar. Eserin çeşitli yerlerini tenkit edip görüşlerini metnin kenarlarına yazan Atatürk, kadınları bir süs, bir oyuncak olarak ele alan beyitlerin kenarına:

“Kadın varlığı ulusun binbir noktadan temelidir! Artık kadını süs tanımak fikrini tazelemek ... doğru değil ... Değiştirmeli!”²¹

cümlelerini yazmışlardır. Atatürk yine Türk toplumunda kadının yerini Perihan Naci İldeniz (Arıburun)e bir konuşmalarında şöyle işaret buyurmuşlardır:

“Bizce; Türkiye Cumhuriyeti anlamınca kadın, bütün Türk tarihinde olduğu gibi bugün de en muhterem mevkide, herşeyin üstünde yüksek ve şerefli bir mevcudiyettir.”²²

Her halde “Kadın nedir?” sorusuna verilen cevaplar arasında en anlamlısı, en öz lüsü Türk kadınının bu tanımı olması gerekir. Bu cevapta kadın olabildiğince yüceltilmektedir.

Kadının yükselmesi, yükseltildiği yerde kalabilmesi, gördüğü ve görmesi gerekli olan eğitime bağlıdır.

Kadın Eğitimi :

Kadınların eğitimi konusu üzerinde çok durulmuş, üzerinde çeşitli kitaplar, makaleler yazılmış bir konudur. Atatürk kadınların eğitimi sorununa özel bir önem vermiş ve birçok nutuk ve demeçlerinde bu konu üzerinde durmuştur. 1923’te Ocak ayının son günü Eski Gümrük Binasında İzmir halkına hitap ederken kadınların bilgi sahibi olması gereğini Tanrı buyruğu olarak ileri sürmüş ve:

“Düşmanlarımız bizi dinin taht-ı tesirinde (etkisi altında) kalmış olmakla itham ve tevakkuf (duraklama) ve inhitatımızı (çökmemizi) buna atfediyorlar (bağlıyorlar). Bu hatadır. Bizim dinimiz hiç bir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allahın emrettiği şey, müslim

²¹ Müjgân Cunbur, “Atatürk’ün Elyazısıyla Kadınlar Hakkında Bir Sözü,” *Türk Kadını*, sayı 6, 1966, s. 19. Atatürk’ün itiraz ettiği bu bahiste Şemseddin Sami kendi devrinde yaygın olan düşünceyi şöyle açıklar: “Kadına hiçbir vakit bir nazar-ı hakikî ile yani dişi bir insan nazanle bakılmamıştır; kadın gâh erkeklerin esiri, malı, mülkü ve gâh onların oyuncağı, eğlencesi, ziyneti addoluna gelmiştir.” *a.g.e.*, s. 4.

²² Perihan Naci Eldeniz, “Atatürk ve Türk Kadını,” *Türk Tarih Kurumu Belleteni*, cilt 20, sayı 80, 1956, s. 740.

ve müslimenin beraber olarak iktisab-ı ilm ü irfan eylesidir (bilim ve kültür kazanmasıdır). Kadın ve erkek ilm ü irfanı aramak ve nerde bulursa oraya gitmek ve onunla mücehhez olmak (donanmak) mecburiyetindedir. İslâm ve Türk tarihi tetkik edilirse görülür ki, bugün kendimizi bin türlü kayıtlarla mukayyet (kayıtlı) zannettiğimiz şeyler yoktur. Türk hayat-ı içtimaiyyesinde (toplum hayatında) kadınlar ilmen, irfanen ve diğer hususlarda erkeklerden kat'iyen geri kalmamışlardır. Belki daha ileri gitmişlerdir”²³

demişlerdir. Atatürk'ün birçok konularda fikirlerinin kesin ve şaşmaz olduğu bilinmektedir. Buna göre, İslâm dininin kabulünden sonra, Türk kadınının sosyal hayatında görülen durumu, dine değil, bu dinin çevresinde toplanan milletlerin sosyal bünye ve etkisine, bu etkinin zamanla dinî bir baskı şekline sokuluşuna bağlamak gerekir. Türk erkeği yeni girilen İslâm medeniyeti çevresinde, bu medeniyetin getirdiği imkânlardan yararlanarak geniş bilim hayatı içinde süratle yetişip büyük eserler meydana getirirken Türk kadınlarının pek azı bu imkânlardan yararlanabilmişler, bir kısmı önceki kadın kuşaklarından kalan ana ve temel kültürlerini muhafaza ederlerken, büyük bir bölümü sahip olageldiklerini de kaybetmeğe başlamışlardır. Ancak bu çağlarda kendi güçlü kişilikleriyle Türk toplumunda ön plâna, hattâ yönetici mevkiine geçmeği başarmış Türk kadınlarıyla karşılaşmaktadır.²⁴

Türk edebiyatının doruk eserlerinden “Kutadgu Bilig”de kızların okutulup eğitilmesiyle ilgili çok ilgi çekici beyitler bulunmaktadır. Yusuf Has-hacib eserinin bir yerinde her nekadar:

“Ey dost arkadaş! Sana kesin bir söz söyleyeyim, bu kızlar doğmasa, doğarsa da yaşamasa iyi olur.

“Eğer dünyaya gelirse, onun yerinin toprağın altı veya evinin mezara komşu olması daha hayırlıdır.”

demesine, kadınlar aleyhinde bulunup onların kötülük ve vefasızlıklarından bahsetmesine rağmen kızların okutulmasını ister ve:

“Senin ay gibi bir oğlun veya kızın doğarsa, onu kendi evinde terbiye et, bu işi başka ellere bırakma.

²³ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, s. 86.

²⁴ Ayaz İshakî, “Türk Kadını,” *Türk Yurdu*, cilt 3, sayı 15, Kânun-u Sâni 1925, s. 335-336.

“Süt ninesi olarak iyi ve temiz bir kadın tut; oğlun kızın temiz büyür ve uzun ömürlü olur.

“Oğula ve kıza bilgi ve edep öğret; bu her iki dünyada da onlar için faydalı olur.

“Oğula kız al, kıza ere ver, ömrünü dertsiz geçir, ey mes’ut insan.

“Kızı çabuk evlendir, uzun müddet evde tutma, yoksa hastalığa lüzum kalmadan, yalnız peşimanlık seni öldürür”²⁵ der.

“Kutadgu Bilig” ilk İslâmî siyaset ahlâkı kitabımızdır. Osmanlı döneminin tanınmış ahlâkçılarında Kınalızade Ali Efendi’nin kadınlar hakkındaki görüşleri ise, Yusuf Has Hacib gibi olumsuz değildir. Erkek çocukların eğitiminden uzun uzun söz eden Kınalızade, kız çocukları için de şöyle söyler:

“Fakat kız çocuklarını da buna kıyas ederek, münasip olan terbiye ve hasletler öğretilmelidir. Yukarıda geçen kadınlar hakkındaki edep ve terbiyeyi telkin etmek ve öğretmek lâzımdır. Ayrıca öğretilenler bizzat yaptırılmalıdır.”²⁶

Bundan başka kız çocukları hakkında haya, iffet, erkeklerden sakınıp korunma, utanma ve ev hususunda fazla ilgi gösterilmesini ister.

Bazı İslâm ahlâkçıları kızların yazıp okumaktan men’edilmemesi gereği üzerinde dururlar, bazıları kadınlara yazmanın yasaklanıp okumanın ve özellikle dinî bilgilerin öğretilmesini isterler. İslâm Peygamberi’nin kadınların eğitimi konusunda söyledikleri:

“İlim öğrenmek kadın ve erkek üzerine farzdır.”

hadisi, kadın eğitimi konusunda düşünceleri olumlu bilginlere yol gösterici olmuştur. Ancak eski Arap ve İran kültürlerinin etkisiyle toplumumuzda da kadını hor görme yüzyıllar boyunca kökleşip kadınları arka plâna itmiştir. Kadınların öğrenim ve gelişimi gereksiz bulunmuş, kadın bazı çevrelerde sadece zevk aracı, bazı çevrelerce de yalnız ev işlerini yapmakla görevli sayılmışlardır.

Bu durum Ondokuzuncu Yüzyıldan itibaren bazı yazarlarca “Kadınların tereddidi=soysuzlaşması” veya “karışmak” tamlama ve karşılıklarıyla

²⁵ Yusuf Has Hacib. *Kutadgu Bilig*, çeviren: Reşit Rahmeti Arat. Ankara 1974, s. 326.

²⁶ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, baskıya hazırlayan: Ahmet Kahraman, 1001 Temel Eser, s. 73.

ifade olunmaya başlanmıştır. Hattâ Selâhattin Âsım adlı bir yazar *Türk Kadınlığının Tereddüsü veya Karışmak* adlı bir kitap yazar.²⁷ Bu kitapta Atatürk'ün düşüncelerine ters düşen görüşler ve bu arada İslâm dini tabikatının ve bazı esaslarının Türk bünyesine uymadığı gibi tuhaf fikirler yer alır. S. Âsım bu konuda kısaca şöyle der:

“Türk karışmasında en büyük âmil, diğer bütün içtimaî hadiselerimizde olduğu gibi dindir. Türkler, Müslüman olalıdan beri artık hayatı tamamiyle dinden ibaret bildikleri ve hep bu zihniyet ve ahlâkiyetle yaşadıkları için, onların bütün varlıklarında dinin lüzumundan pek fazla derin izleri ve tahripleri vardır.”²⁸

Celâl Nuri İleri de kadınların bedence, ruhça, ahlâkça ve terbiye bakımından soysuzlaşmaları konusu üzerinde durur. Bunun sebebinin örtünme ve aile içi istibdatta bulur. Millî âdetlerin kaybedilmiş olmasından yakını, batı terbiye sisteminin de usulsüz, kaidesiz, tedricisiz alındığını, bu tür görgü sistemine dayanmadığımızı, Türk kadınının sağlığını, ruhunu, ahlâkını bozan hususları uzun uzun anlatır. Bu bahsin sonunda da kadınların tereddüsüne sebep oldukları için erkekleri suçlar.²⁹

Kadını geçen yüzyılın sonlarıyla Yirminci yüzyılın başlarında içinde bulunduğu bu kötü durumdan kurtarmak için birçok yazar ve fikir adamı tek kurtuluş çaresi olarak kadının eğitimi ve eğitilmesi konusunu ele alırlar. Bunlardan Şemseddin Sami *Kadınlar* adlı kitabında ele aldığı her bahsi sonunda getirip kadınların eğitimi konusuna bağlar. Denilebilir ki Ş. Sami için, kadın sorunlarının çözümü onların eğitimi hususunda toplanmıştır. Eserinin bir yerinde:

“Hususiyle ki her bir kadın, vazائفını ifa edebilmek için, okuyup yazmağa ve hesap, usul defteri, ilm-i servet, ilm-i sıhhat, hikmet-i tabiiye (fizik) ve kimya ile sair ulûma az çok aşına olmağa muhtaç olduğu gibi, — hüsn ü letafeti ibtal edip, tesirsiz bırakan— kelâm sakatından ve hatadan da kurtulmak için, edebiyat, coğrafya, tarih ve sair ilimlerden bihaber olmaması iktiza eder. Bu ilimlerden mahrum olan bir kadın vezائفını bihakkin (hakkıyla) ifa edemeyeceği gibi, bir âlim adamın zevcesi olmağa da müstahak olamaz; çünkü zevcinin söyleyeceği sözü anlayamaz, veyahud

²⁷ Selâhaddin Asım, *Kadınların Tereddüsü veya Karışmak*, İstanbul 1314.

²⁸ Selâhaddin Asım, *a.g.e.*, s. 18-19. Yazar örtünme, nikâh, boşanma, çok karınlık, veraset, çocuğun babaya ait oluşu, cariye, odalık üzerinde durur, bunları baştan başa dinî, şer'î esaslara bağlı bulur. Sert bir ifadeyle aile hukukunun baştan sona değişmesini ister.

²⁹ Celâl Nuri İleri, *a.g.e.*, s. 175-185.

beyinlerinde (aralarında) sohbet ve muhabbet hasıl olmak için, zevcinin cahil mertebesine tenezzül etmesi (inmesi) lâzım gelir; bir adamın ise kendisini bulunduğu mertebeden aşağıya inmeğe mecbur eden bir kadına muhabbeti olsa da, hakkında riayet ve itibarı olamaz”³⁰

diyen Ş. Sami kadın eğitimini gerektiren sebepler üzerinde de durur, bu sebeplerden ikisini şöyle açıklar:

“Biri kadınların kürre-i arzın ahâlisinin nısfı buldukları münasebetle, bunların terbiyesiyle nev-i beşerin yarısının terbiye olunacağı ve diğer kadınların adeta insan fabrikası hükmünde olmasıyla ve insanlar onlar tarafından dünyaya getirilip, onlar tarafından terbiye olundukları münasebetle, kadınların terbiyesi evlâtlarına geçeceğinden, kadınların terbiye olunmasıyla, istikbal için bütün nev-i beşerin terbiye edilmiş olacağı maddesidir.”³¹

Kadın eğitimini bir ihtiyaç olarak gören Ş. Sami ananın görevinden söz ederken:

“Kadınlarda terbiyeli çocuklar yetiştirecek iktidar göremiyorsak, çocukları terbiye etmeğe çalışacağımıza, kadınları terbiye etmeliyiz, kadının terbiyesi çocukların terbiyesini temin etmeğe kâfidir” der.³²

Erkeklerle verilecek eğitimin yalnız kendilerinde kalıp ölümleriyle birlikte yok olacağını belirten Ş. Sami Bey sözlerine:

“Kadınlara verilen terbiye ise evlâd ve ahfadına (torunlarına) sirayet eder. Erkeklerle terbiye vermek gölge verecek bir ağaç dikmek ise, kadınlara terbiye vermek hem gölge, hem yemiş verecek bir ağaç dikmektir.” diye devam eder ve daha sonra:

“Kadınları terbiye etmeksizin, yalnız erkekleri terbiye etmeğe çalışan bir ümmet —kumun üzerinde temelsiz bir köprü kuran ve yağmur yağlıkça, o köprünün yıkıldığını görüp, yeniden tesis etmeğe mecbur olan— bir adama benzer. Bir cemaatin terbiyesinin esası kadınların terbiyesidir.

“Bir ümmetin ahvali dâima kadınlarının ahvaliyle mütenasip olur. Kadınları terbiyeli bulunan ümmet terbiyeli, kadınları terbiyesiz bulunan ümmet terbiyesiz, kadınları idareli ve çalışkan bulunan ümmet zengin ve mamur, kadınları müsrif ve tembel bulunan ümmet fakir ve harap, kadın-

³⁰ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 25-26.

³¹ Ş. Sami, *a.g.e.*, s. 22.

³² Ş. Sami, *a.g.e.*, s. 45-46.

ları namuslu bulunan ümmet namuslu, kadınları sefahatte bulunan ümmet sefih olur.

“Kadınlar cem’iyet-i beşeriyenin esasıdır. Medeniyetin husulü, cemiyet-i beşeriyenin saadeti kadınların terbiyesine mütevakıftır (bağlıdır).”³³

Şemseddin Sami kadının eğitimi konusunu bütün gerekliliğiyle ortaya koyar. Yazdıkları devri bakımından önemlidir. Ancak bu yazdıklarının pek etkisi görülmez. Eğitim kurumlarının pek çoğunun kapıları o devirde henüz kadınlara kapalıdır.

Ahmed Rıza ise kadın eğitimi konusunda kısaca şöyle bir hükme varır:

“Ulûm ve maarifte bî-behre, terbiye-i maneviyede bî-nasib kalan ananın ağışu ne kadar şefik ve mukaddes olsa çocuğun fikrine, vicdanına telkin-i kemalât edemez. Vukufsuz, malûmatsız bir kadın evinin müdiresi, cemiyetin hâkim-i manevisi olamaz.”³⁴

Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısına kadar yalnız sıbyan mekteplerine gidebilen, çoğu evlerinde annelerinden, bir kısmı dadılarından, pek azı mürebbiyelerinden birşeyler öğrenen kız çocukları için 1858’de İstanbul’da ilk Kız Rüştîyesi açılmış, bir çeşit ortaokul olan bu rüştîyelerin bir kaç ilde daha açıldığı görülmüş, buna kız çocuklarına sanat öğretmek için açılan kız sanayi okulları izlemiştir. İlk kız öğretmen okulu, o devirdeki adıyla Dar-ül Muallimat, 1870’de İstanbul’da açılmış; kız sıbyan mekteplerine ve kız rüştîyelerine kadın öğretmenler yetiştirmeye başlamıştır. İlk kız liselerinin, o devirdeki adıyla sultani, açılması için pek çok çaba harcanmış, yukarda eserinden bir parça verdiğimiz Ahmed Rıza Bey Mebusan Meclisi Reisliği sırasında kapı kapı dolaşmasına, kızkardeşi Selma Hanımın yardımlarına rağmen bir kız lisesinin açılmasını zorlukla başarmıştır. Kızların eğitimine imkân veren okul sayısı çok az olması yanında, burada okuyan kız çocukların veya genç kızların sayısı da çok sınırlıdır.

Başlangıçta kız liselerinin açılmasına mutaassıp ve cahil kadınlar da karşı çıkmışlar, açılacak okulda Türk kızlarının gavurlaştırılacağı, başlarına şapka giydirileceği ileri sürülmüştür.³⁵

1911’de ilk kız idadisi açılır, 1913’te liseye çevrilir. Yine bu tarihte İlk Tedrisat Kanunu hükümlerinden yararlanılarak kız rüştîyeleri altı yıllık

³³ Ş. Sami, *a.g.e.*, s. 46-47.

³⁴ Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. 8.

³⁵ Tezer Taşkiran, *a.g.e.*, s. 42-43.

kız ilkokullarına çevrilerek ilçelere kadar yaygınlaştırılır. Bu okullardan yararlananların sayıca azlığına rağmen bu açılan okullar kadın eğitiminde yine de bir hamle sayılır.

Bu arada belirtilmesi gerekli bir husus vardır: Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısında yetişen, Avrupa kültürü ile yetiştirilmiş Fatma Aliye Hanımın fikirleri. ... Fatma Aliye, meşhur Ahmed Cevdet Paşa'nın kızı olup, bilindiği üzere, roman, hikâye, makale ve çeşitli konulardaki eserleriyle, edebiyatımızda, basın hayatımızda haklı bir şöhret kazanmıştır. İşte Fatma Aliye'nin daha çok İslâmî görüşün yer aldığı *Nisvan-ı İslâm* adlı kitabında kız ve kadınlara verilmesi gerekli eğitimin, toplumun öz değerlerine uygun bir eğitim olmasını isteyen bir takım belirtiler dikkati çeker. Yazarın yabancı kadınlara toplumumuzu tanıtacak kadar yabancı dil bilen kadınlarımızın kendi değerlerimizin farkında olmadıklarından, toplumumuzu bilmediklerinden, tamamen batı hayatını taklit edecek şekilde yetiştirildiklerinden yakındığı görülür. Fatma Aliye'nin İslâm kadınları adı altında tamamen Türk kadınlarını kaleme aldığı bu eserde yer yer kız ve kadınlarımızı verecek eğitimin nasıl olması gerektiği üzerinde durulur ki ileri sürülen fikirleri millî eğitim fikrinin ilk belirtileri arasında sayabiliriz.³⁶

Nitekim daha sonra, 1918-1919 yıllarında yayımlanan *Türk Kadını* adlı dergide, açılan kız okullarında okutulan derslerin yetersizliği ve yanlışlığı üzerinde duran bazı yazıların çıktığı görülmektedir. Bir örnek olarak Necmeddin Sadık (Sadak)'ın "Kızların Terbiyesi" adlı yazısında şunları yazdığını okuyoruz:

"Halbuki şimdi en çok ihmal ettiğimiz şeylerden biri de kızlarımızdır. Cehalet devrinin kızlarımıza mektep kapılarını kapadığı zaman, onlar hiç

³⁶ Fatma Aliye, *Nisvan-ı İslâm*, İstanbul 1309, s. 6. "Bir milletin ahval-i hakikiyesine vakıf olabilmek için zükür ve inas ile görüşüp konuşmak lâzım gelir. Bizde nisvan mestur olduğundan onlar ile görüşmek seyyâhinin erkekleri için kabil değil ise de o seyyâhin-i mutebere içinde erkekleri kadar malûmat sahibi olan madamlar da bulunuyor. İşte onlar vasıtasıyla sair seyyâhlar dahi nisvan-ı İslâm'ın ahval-i hakikiyesini bi's-suhule (kolaylıkla) öğrenebiliyorlar." "Ancak bu kadın seyyâhlarla konuşacak kadar yabancı dil bilen Türk hanımları için Fatma Aliye şunları söyler:" Lâkin onların da bir çoğu enstitütisler marifetiyle sırf alafranga usulde terbiye görüp Fransızca'yı kesb-i malûmat için değil, mahza tam alafranga olmak maksadıyla öğrenmişler ve ahkâm-ı şer'iyyeden bihaber oldukları gibi âdât-ı milliyelerini de terk ederek tamamiyle alafranga yaşamakta bulduklarından bunlar ile görüşmek Beyoğlu'ndaki Frenk familyalarıyla konuşmak gibi olacağı cihetle kendilerinden hiçbir şey öğrenilemez. ... Bu mukallit ailelerin İslâmî yaşama tarzını terk ettiklerinden "tesettür hususunda hiddetlerinin şiddetinden ağızlarına geleni söyleyip sonradan adet edilen âdât-ı milliyeyi sanki ahkâm-ı şer'iyyeden imiş diye" bilmedikleri şeyleri söyleyip yabancıları da şaşırtıklarından yakınıdır.

olmazsa iyi ev kadını, aile kadını olarak kalmışlar; tesadüfün kendilerine yaptığı yuvaya merbut, hissiyatlarından memnun olmuşlardır. Şimdi mektepler açtık. Fakat kız çocuklara ne öğreteceğimizi, ne okutacağımızı bilmeden açtık. Bize nasıl kadınlar lâzımdır, diye düşünmedik. Ecnebî programlardan alelacele tercüme edilmiş programlara yalancılıktan (Terbiye-i etfal =Çocuk eğitimi), (dikiş, tabahat= yemek pişirme, saire...) gibi dersler ilâve ettik. Kız mekteplerimizde en az okunan, hem muallimelerin hem talebelerin en az ehemmiyet verdikleri dersler bunlar olduğunu bildiğimiz halde, yarının analarına, zevcelerine, tıpkı erkek mekteplerinde olduğu gibi gayet kuru, hazmı güç bir surette hikmetler, kimyalar okutuyoruz.

“Bütün bu mektepler ne yetiştiriyor? Oralardan çıkan kızlarımız bir kere hayatlarından, içtimaî vaziyetlerinden suret-i kat’iyede hoşnutsuzdur. Çocuk büyütme, çocuk terbiye etmek, dikiş dikmek en az bildikleri, daha doğrusu hiç bilmedikleri şeylerdir. Esasen onlarda öyle bir zihniyet hasıl olmuştur ki bu gibi vazifeleri kadınlığın bugünkü terakkisi namına reddecek kadar gülünç olurlar.”³⁷

İşte böyle yetersiz eğitim kurumları ve müfredat programlarıyla kadın eğitimimiz Atatürk devrine gelmiştir. Atatürk, daha İstiklâl Savaşı’nın başlangıç yıllarında eğitim üzerine dikkatle eğilmiş, bu arada kadın eğitimine de özel bir önem göstermiştir. 1 Mart 1822 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin III. Toplanma yılını açarken:

“... Kadınlarımızın da aynı derece-i tahsilden (öğrenim derecesinden) geçerek yetişmelerine atf-ı ehemmiyet olunacaktır (önem verilecektir)”³⁸

demiş, bir yıl sonra Meclis’in dördüncü toplanma yılını açarken de özel idarelerce yurdun çeşitli yerlerinde 1 kız öğretmen okulu ile 3 kız idadisinin ve 30 kız ilkokulunun, Maarif Vekâleti tarafından da bir kız lisesi ile iki kız ortaokulunun açıldığını müjdelemişlerdir.

26 Ağustos 1924 günü toplanan Muallimler Birliği’nin ilk kongresinde bu konu üzerinde bir kere daha durmuş ve

“Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı suretle bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin amelî olması mühimdir. Memleket evladı her tahsil derecesinde, iktisadî hayatta âmil (işleyen), müessir (etkili) ve muvaffak olacak surette techiz olunmalıdır.”³⁹

³⁷ Necmeddin Sadık (Sadak), “Kızların Terbiyesi”, *Türk Kadını*, 1334, s. 82-83.

³⁸ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, cilt I, s. 230.

³⁹ *a.g.e.*, cilt 2, s. 173.

demıştır. Atatürk'ün kız çocukların eğitimi konusunda bir dileği de kız ve erkek okullarının birleşik olmasıydı. Bu hususu, 31 Ocak 1923'te İzmir'de yaptığı konuşmasında halka şöyle açıklamıştır:

“... Milletimizin, memleketimizin dârü'l-irfanları (kültür yuvaları) bir olmalıdır. Bütün memleket evlâdı kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır.”⁴⁰

Atatürk'ün bu arzusu önce yüksek öğretimle ilk öğretimde gerçekleşmiş, orta öğretimdeki karma eğitim çok daha sonraları uygulanabilmiştir. Atatürk İzmir konuşmasında kadınların erkeklerle birlikte bütün öğrenim kademelerini geçeceklerine bir kere daha temas ederek:

“Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün levazımından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Binaenaleyh kadınlarımız da âlim ve mütefennin (fen sahibi) olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecat-ı tahsilden (öğrenim derecelerinden) geçeceklerdir. Sonra kadınlar hayat-ı içtimaiyede (toplum hayatında) erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri olacaklardır”

demıştır.

Yine aynı konuşmada, kadınların ilim ve fen sahibi olmaları hakkında şu sözleri de dikkati çekmektedir:

“Binaenaleyh bizim hey'et-i içtimaiyemiz için ilim ve fen lâzımsa bunları aynı derecede hem erkek hem de kadınlarımızın iktisap etmeleri lâzımdır. ...”

Atatürk'ün İzmir konuşmasında:

“Efendiler, memleketimizde cehalet varsa umumidir. Yalnız kadınlarımıza değil, erkeklerimize de şâmildir.” dediği bilinmektedir.

Atatürk döneminde, onu izleyen yıllarda Türk kadınına okuyup bilgi kazanma için bütün eğitim yolları açılmış gibidir. Yüksek öğrenimde 1914'te İstanbul Üniversitesi'nde serbest konferanslar halinde başlayan sonra İnas Darü'l-fünun'u olarak anılan ilk kız üniversitesi genç kızlara yalnız edebiyat, matematik, tabiat bilgileri dallarında öğrenim imkânı sağlamıştır. 1921'de kız ve erkek diye ayrılan bu ikili öğrenim sona ermiş, genç kızlar 1921-22 ders yılında hukuk fakültesinde, 1922-1923 ders yılında da tıp fakültesinde öğrenim görme imkânına kavuşmuşlardır. Daha

⁴⁰ a.g.e., cilt 2, s. 86.

sonraki yıllarda üniversitenin hemen bütün dallarında öğrenim kapıları genç kızlarımıza açılmıştır.

Atatürk döneminde daha üst öğrenim görmek, bilgi ve görgülerini arttırmak üzere Avrupa'ya gönderilenler arasında kadınlar da vardır. Bunlardan örnek olarak öğretmen Azime İpek'in hazırladığı rapor halen Atatürk'ün özel kütüphanesinin Çankaya bölümündeki kitaplar arasında bulunmaktadır. Yine bu dönemde yetişen kadın eğitimcilerimizden Tezer Taşkiran'ın yazdığı ders kitaplarıyla Atatürk bizzat meşgul olmuş, özellikle kullandığı terimleri Türkçeleştirmesi için ısrar etmiştir.⁴¹ Değerli eğitimcinin yazdığı "Atatürk ve Kadın Eğitimi" konulu makalede verdiği şu hüküm konumuz bakımından önemlidir:

"Ancak, bütün bu güzel, göğsümüzü kabartan gelişmelere rağmen kadının haklarının bütün yurda gereği gibi yayılması davranışlarımızda yer alması konusunda olduğu gibi eğitimde de iki önemli eksik üzerinde durmak lâzımdır. Yurdumuzda ilk öğretim mecburiyeti tam olarak uygulanmamaktadır. Yazık ki, henüz okulsuz, yurt köşelerimiz vardır. Fakat, okul ve öğretmen varken de kız çocuğunun okula düzenli olarak gönderilmediğini görüyoruz. Bunun üzerinde ısrarla durmak gerekir.

"İkinci önemli konu, okul çağı dışında kalmış okur-yazar olmayan vatandaşlarımızın büyük çoğunluğunu kadınlarımızın teşkil etmesidir. 1970 istatistiklerine göre, okur-yazar olmayan 6 ve daha yukarı yaşlardaki kadın sayısı 9 milyona yakındır. Erkek sayısı ise, 4,5 milyonun üstündedir. Bu suretle nüfusumuzun yüzde 45'i okur-yazar değildir. Ve bunun yüzde 29,5'i kadın.. ve yüzde 15,6'sı erkektir. Ana ve vatandaş olarak çift görev yapan kadının ve genellikle okur-yazar olmayan vatandaşlarımızın cehaletten kurtulması için devletçe ve milletçe bir seferberlik yapmak zorundayız, düşüncesindeyim. Atatürk'ün 1928'de "herkes okusun, kolay okusun, çabuk okusun" dileğiyle yaptığı harf devriminden sonra, bugün ulaştığımız okur-yazar oranı bizi elbette memnun edemez ve etmemelidir.

"Son söz olarak şunu söyleyeyim ki, bence Türk Kadın Yılı, 1923'te Atatürk'ün halkla yaptığı konuşmalarla başlamıştır. Yanılmıyorsam, dünyada yurdunu yeni esaslara göre kurarken kadın haklarını bu temellerden biri olarak ele alan başka bir devlet adamı yoktur. Büyük hizmetlerini bir kere daha derin minnettarlık ile anarım."⁴²

⁴¹ Tezer Taşkiran, "Atatürk ve Kadın Eğitimi", *Azerbaycan*, cilt 30, sayı 235, 1981, s. 23-24.

⁴² T. Taşkiran, *a.g.m.*, s. 24-25.

Türk Kadınının Görevleri :

Hernekadar “Hak yok, vazife var” diye bir cümle söylenegelmekteyse de önce haklardan, sonra da görev ve sorumluluklardan söz etmek adet haline gelmiştir. Bu yazıda bu âdetleşmiş durum biraz bozulup Türk kadınının önce görevlerinden, bunlar arasında bilhassa “Analık Görevi”nden bahsolunacaktır. Türk kadınının analık görevi, Atatürk’ün de ısrar ve dikkatle üzerinde durduğu bir konudur. Atatürk:

“Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse, bu vazifenin ehemmiyeti lâıkiyla anlaşılır” diyor.⁴³

Kadın eğitimi konusu incelenirken yer yer kadının eğitilmesinin sebep ve neticeleri üzerinde durulmuş ve kadının eğitimciliği bahsine bazı kere kısaca dokunulmuştu.

Kadın sorunları üzerinde duran hemen her yazar bu konuya bir parça temas etmiştir. Türk yenilik hareketinin başlarında kalemiyle hizmet verenlerden Namık Kemal çeşitli makalelerinde annelik konusu üzerinde durmuş, yeterli eğitim görmemiş annelerin, dadı ve beslemelerin ellerinde eğitilen çocukların durumlarından acı acı şikâyet etmiş, özellikle çocuk düşüren annelerle ilgili makalesinde bu tür kadınları ağır bir dille suçlamıştır.⁴⁴ Aynı devrin yazarlarından Şemseddin Sami, Namık Kemal gibi kırıcı değildir. O kadınları yalnız çocuklarının değil bütün beşeriyetin eğitimcisi sayar ve:

“Bir erkeğin aldığı terbiye ve öğrendiği ilm ü hüner yalnız kendi nefsinde kalır, halbuki kadın ilm ü terbiyesinden evlâdını ve belki hizmetçilerine varıncaya kadar bütün ev halkını, bütün aileyi müstefit ve hissedar eder. Kadın münbit bir arza benzer; ilim, terbiye, hüsn-i ahlâk, her neye malik olursa olsun, hepsini dünyaya getirip büyüteceği çocuklara da verir. Cemiyet-i beşeriyeye verilmesi murad olunan terbiye kadınlara verilmeli, cemiyet-i beşeriyeye öğretilmesi arzu olunan ulûm ve fûnun kadınlara talim olunmalı, tamimi kasdolunan efkâr kadınların zihnine ilka olunmalı”⁴⁵

der. Ş. Sami de kitabında uzun uzun çocuğun büyütülüp eğitilmesini, bu eğitimde annenin rolünü anlatır. Sonra da:

⁴³ Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, s. 86.

⁴⁴ Namık Kemal, “Aile”, *İbret*, 1289, No. 56; “Terbiye-i Nisvan”, *Tasvir-i Efkâr*, 1283, No. 457.

⁴⁵ Ş. Sami, *a.g.e.*, s. 34-35.

“Kadınlar tab’an ve hilkaten (yaradılıştan) çocuk büyütüp terbiye etmek hassasına maliktirler; kendilerinin birinci vazifesi de budur. Kadınları bu vazifeden tecrit etmek, bu vazifeyi kendilerinden alıp, erkeklere vermek tabiatın hilâfında bir hareket demek olacağından, hiçbir vakit bu mümkün olamaz, hiçbir vakit iyi semere veremez. Kadınlarda terbiyeli çocuklar yetiştirecek iktidar göremiyorsak, çocukları terbiye etmeğe çalışacağımıza, kadınları terbiye etmeliyiz, kadınların terbiyesi çocukların terbiyesini temin etmeğe kâfidir”⁴⁶

derken eğiticinin eğitilmesi gereği üzerinde durur. Ahmed Rıza Bey bu konuda adeta edipleşir ve

“Çocuğu ilk ders-i irfanı, ilk itikadı veren, ilk telaffuz ettiği lisan-ı “mader-zâd”ı öğreten valdedir. Valde kucağı insaniyet ocağıdır. Ruhun gıdası orada pişer, hazırlanır, sönmüş soğumuş kalpler orada alevlenir, hayat bulur. Vicdan, haya orada doğar. Cihanın o şerefli, sevimli yeri eğer hilye-i ilm ü edeble müzeyyen (süslenmiş) bir huld-i berin-i fazilet (erdem in en üst cenneti) ise çocuk orada nezahat ve ismet (temizlik) havası teneffüs eder. ...”⁴⁷

diyerek sözlerini sürdürür. Daha sonra verdiği hüküm ise dikkat çekicidir:

“Validenin malûmatlı olması çocuğun hem his ve fikrine hem bünyesine hizmet eder. Bu halde, mükemmel bir millet vücuda getirmek için evvelâ mükemmel valdeler yetiştirmek lâzımdır. Kadınları terbiye eden bütün milleti terbiye ve ihya etmiş (canlandırmış) olur.”⁴⁸

Ahmed Rıza Bey çocuklarını gereği gibi eğitmeyen annelerden şikâyetle bahseder. Celâl Nuri’ye göre:

“Kadınlar herşeyden önce bir pedagogdur.”⁴⁹

⁴⁶ Ş. Sami, *a.g.e.*, s. 45-46.

⁴⁷ Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. 8.

⁴⁸ A. Rıza, *a.g.e.*, s. 10; s. 43’te “Kadının hangi hal ve sıfatından bahsetsem analığı öne sürüyorum. Çünkü hak ve kuvveti, hertürlü nef’ü selâmeti analıkta tecemmü ve teşahhus etmiş görüyorum. Kadının vezaif-i tabiiyesi beka-yı nesle hizmet etmektir. En sahih meyl ü istidadı ev bark sahibi olmak, en mühim vezaif-i ictimaiyesi evlâdını cemiyete faydalı olacak surette büyüttür. Analık vazifesi vezaif-i medeniyyenin esasıdır. Kadınlık analıkta tekammül eder.” denir. Benzer bir ifadeye Ziya Gökalp’in 19 Ağustos 1920 tarihinde Maltadan kızına gönderdiği mektupta rastlanmaktadır. Yine bu konuyla ilgili bir yazı da Enver Paşa’nın “Türk Kadını ve Kadınlık” adlı makalesidir. 13 Haziran 1334 tarihli *İkdam* gazetesinde çıkan bu makalede: “Dünyada en âli vezaif hilkaten kadına tahmil edilmiştir. Binaenaleyh bir cemiyet-i insaniyede kadınlar ve analar vezaif-i asliyelerini yapmazlar, yapamazlar veyahud yapmağa bırakılmazlar ise o cemiyet terakki edemez ve belki payidar olamaz.” diye yazılmıştır.

⁴⁹ Celâl Nuri, *a.g.e.*, s. 120.

Kadının bir eğitici olarak bu vatana şiddetle lâzım olan çocukların nasıl yetiştirileceğini bilmesi gerektiğine C. N. İleri ayrıca işaret eder. Çocukların nasıl yetiştirileceği konusunda Atatürk de büyük hassasiyet gösterir. Bu duyarlılığını şöyle dile getirir: “Anaların bugünkü evlâtlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bugünün anaları için evsaf-ı lâzıme haiz (gerekli nitelikleri taşıyan) evlât yetiştirmek, evlâtlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv haline koymak, pek çok yüksek evsafın hamili (taşıyıcısı) olmağa mütevakıftır. Binaenaleyh kadınlarımız hattâ erkeklerden daha çok münevver (aydın), daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmağa mecburdurlar. Eğer milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar.”⁵⁰

Atatürk 1928 yılında yaptığı bir konuşmada inkılâp dönemi analarına bu tavsiyelerde bulunur. Ancak bu sözlerin başında gelmiş, geçmiş Türk analarının çok önemli bir değerlendirmesini yapmıştır. Bu değerlendirme eski Türk kadınlığının üzerinde durmayan, onların aile ve toplumdaki yer ve görevlerini gereği gibi belirtmeyen geçmişin tarihçilerine⁵¹ cevap gibidir:

“Kadınlarımızın her millette olduğu gibi, bizim milletimiz için de ne kadar yüksek ehemmiyeti olduğunu söylemeğe lüzum yoktur. Bizim milletimizde kadın, eskiden bu ehemmiyeti, hakikaten en yüksek derecede kazanmıştır. Büyük atalarımız ve onların anaları, tarihin, olayların tanıklığıyla sabittir ki cidden yüksek faziletler göstermişlerdir. Burada birçok noktalardan sayabileceğimiz o faziletlerin en büyüğü ve en ehemmiyetlisi kıymetli evlâtlar yetiştirmeleriydi. Hakikaten Türk milletinin bütün cihanda, yalnız Asya’da değil, Avrupa’da dahi büyük ezici kudret göstermiş olması, çok parlak hareketler yapmış bulunması, hep öyle kıymetli ataların faziletli evlâtlar yetiştirmesi ve daha beşikten çocuklarının ruhuna mertlik ve fazilet telkin eylemesi sayesinde idi. Şunu söylemek istiyorum ki, kadınlarımızın umumî vazifelerde üzerlerine düşen hisselerden başka kendileri için en ehemmiyetli, en hayırlı, en faziletli bir vazifeleri de iyi anne olmaktır. Zaman ilerledikçe, ilim geliştikçe, medeniyet dev adımlarıyla yürüdükçe, hayatın, asrın bugünkü gereklerine göre evlât yetiştirmenin güçlüklerini biliyoruz.”⁵²

Evet, O Büyük İnsan asrın icaplarına göre çocuk yetiştirmenin idraki içinde bunları söyler. Ancak vatan için gerekli niteliklere sahip gençliğin

⁵⁰ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, s. 152.

⁵¹ *Ayaz İshakî, a.g.m.*, s. 336.

⁵² *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, s. 151.

nasıl yetiştirilmesi icap ettiğini ve ne gibi nitelikleri kazanmaları gerektiğini de şu şekilde açıklar:

“Maarifin gayesi yalnız hükûmete memur yetiştirmek değil, daha ziyade memlekete ahlâklı, karakterli, cumhuriyetçi, inkılâpçı, müsbet, atılgan, başladığı işleri başarabilecek kabiliyette, dürüst muhakemeli, iradeli, hayatta tesadüf edeceği engelleri yenmeğe muktedir genç yetiştirmektir.”⁵³

Atatürk çocukların ve gençlerin milliyetine, Türk Devletine, Türkiye Büyük Millet Meclisine düşman olanlarla mücadele lüzumunun öğretilmesini ister, bunları öğrenmeyen fertlerin milletleri için yaşama hakkı olmadığını belirtir. Gençler ve çocuklara millî varlığı, millî birliği ile çelişen bütün yabancı unsurlarla mücadele gereğinin öğretilmesini, millî düşüncelerin mukabil fikirlere karşı savunulması zorunluluğunun gençlere aşılmasını çeşitli konuşmalarında ifade eder. Türk ana ve babalarına öğrenim yapan çocuklarının yetişmesi için her fedakârlığı göze almaktan çekinmemelerini tavsiye eder ve Türk annelerine seslenerek:

“Türk kadınının vazifesi Türk’ü zihniyeti ile bazusu ile azmi ile muhafaza ve müdafaaya kudretli nesiller yetiştirmektir.”⁵⁴ der. Bu konuda Türk anasına güveni vardır. Bu güveni şöyle dile getirmiştir:

“Bu millet esas terbiyesini aileden almaktadır. Türk milleti öyle analara sahiptir ki her devrin büyük adamlarını bu analar yetiştirmiştir. Türk kadını daha yüksek nesiller yetiştirmeye kabiliyetlidir.”⁵⁵

Bütün güçlülere rağmen Türk kadınının analık görevinde Atatürk’ün böylesine güvenini kazanmış olması kadınlığımız için sevinilecek, gurur duyulacak bir husustur.

Kadının diğer görevlerine gelince Atatürk 31 Ocak 1923’te İzmir’de de yaptığı meşhur konuşmasında bu konuda şunları söylemiştir:

“Bir hey’et-i ictimaiyye, cinsinden yalnız birinin icabat-ı asrıyyeyi (çağın gereklerini) iktisap etmesiyle iktifa ederse (yetinirse), o hey’et-i ictimaiyye yarıdan fazla zaaf içinde kalır. Bir millet terakki (yükselmek) ve temeddün (medenileşmek) isterse, bilhassa bu noktaya esas olarak kabul etmek mecburiyetindedir. Bizim hey’et-i ictimaiyyemizin adem-i muvaffakiyetinin (başarısızlığının) sebebi kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz tekâsül

⁵³ Kılıç Ali, *Atatürk’ün Hususiyetleri*, İstanbul 1955, s. 62.

⁵⁴ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, s. 231.

⁵⁵ Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, İstanbul 1958, s.

(ilgisizlik) ve kusurdan neş'et etmektedir (doğmaktadır). İnsanlar dünyaya mukadder oldukları kadar yaşamak için gelmişlerdir. Yaşamak demek faaliyet demektir. Binaenaleyh bir hey'et-i ictimaiyyenin bir uzvu faaliyette bulunurken diğer uvzu atalette (hareketsizlikte) olursa o hey'et-i ictimaiyye mefluçtur (felç olmuştur). Bir hey'et-i ictimaiyyenin hayatta çalışması ve muvaffak olması için çalışmanın ve muvaffak olabilmenin mütevakıf olduğu bütün esbab ve şeraiti tekabbül etmesi (üstlenmesi) icab eder. ... Malûmdur ki, her safhada olduğu gibi hayat-ı ictimaiyyede dahi taksim-i vezaif (görevlerin bölümü) vardır. Bu umumî taksim-i vezaif arasında kadınlar kendilerine ait olan vezaifi (görevleri) yapacakları gibi aynı zamanda hey'et-i ictimaiyyeye (genel çalışmaya) dahi dahil olacaklardır. Kadının vezaif-i beytiyesi (evle ilgili görevleri) en ufak ve ehemmiyetsiz vazifesidir.”⁵⁶

Bu konuşmasında Atatürk kadınları ev dışı faaliyetlere, erkeklerle görev bölümüne kısacası çalışma hayatına çağırmakta, ev işlerini çok ufak ve önemsiz göstermektedir. Bu konuşma aynı zamanda, Atatürk dönemine kadar çeşitli işlerde ve memuriyetlerde çalışmaya başlamış olan kadınlara karşı kamu oyunca gösterilmekte olan menfi davranış ve sözlere de cevap verilmektedir.

Kendi deyimiyle “tedricî islahat” taraftarı olan, kadınların lise tahsili görmeleri için çok çalıştığı bilinen Ahmet Rıza Bey; kitabının bir yerinde:

“Ben kadınların erkekler gibi tahsil görmelerini ve bir çok umurda erkekler kadar hür olmalarını arzu edenlerdenim. Bu müsavaatı vatanımın temeddün ve terakkisi mahza tahsil-i ilme ve hürriyete menut olduğunu kaviyen bildiğim için istiyorum”⁵⁷

demesine, bir başka bölümde “Kadınların mesai-i umumiyyeye iştirakleri lâzımdır.”⁵⁸ diye yazmasına rağmen kadının evdeki, aile içindeki ve anne olarak vazifelerinden söz eder. Genel çalışmaya kadının katılmasını şöyle izah eder:

“Mesai-i umumiyyeye iştirak her işte ricali (erkeği) taklit demek değildir. Ricalin mühim bir işle meşgul bulunduğu zaman nisvanın (kadınların) bigâne ve kayıtsız durmamaları ve kulûb u ezhan-ı ümmeti (ümmetin zihinlerini ve kalplerini) işgal eden mesail (sorunlar) ve umurdan (işlerden) maksad hilkatleriyle mütenasip derecede hissedar olmaları demektir”

dedikten sonra sözlerini şöyle sürdürür:

⁵⁶ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, s. 85.

⁵⁷ Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. 36.

⁵⁸ Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. 45.

“Gerek aile içinde ve gerek hariçte kadının ve erkeğin vezaifi ayrıdır. Birinin vazifesi diğerinin vazifesini teshil (kolaylaştırma) ve itmam etmeli; fakat bu vazifeler hiç bir vakit mezc u taklip (karıştırma) edilmemelidir. Mesaisi böyle tabii olarak taksim edilmiş iki cins arasında rekabet ve müsabakat caiz değildir.”⁵⁹

Ahmet Rıza Bey dışarda çalışacak kadının ev içi ve çocuğuyla ilgili çalışmalarının yarım kalacağı kanaatindedir, ancak kadının yaşlandıktan sonra ev dışı işlerde çalışmasını hoş görür.

“Taksim-i a'mâl”den bahseden Necmeddin Sadak ise kadının aile dışı çalışmaları karşısında biraz tereddütlüdür, kadınların bu tür çalışmalarını erken bulur ve der ki:

“... Erkekle kadın yekdiğerini tamamladığı için birbirini aramış ve aile teşkil etmiştir. Binaenaleyh kadın cemiyet hayatının bu umumi taksim-i a'mâlde kendisine tahmil ettiği (yüklediği) vazife aksamını hemen terk edemez. Terk ederse bugünkü ictimâî hayatımız inihâl eder, aile bozulur, ahlâkta anarşi başlar. Kadınlar yalnız bu vazife dahilinde kalmalarına mani olmayan diğer ictimâî vazifeleri ifa edebilirler. Bu kaydın, izdivaç etmeyen kadınlara bittabi şümûlü yoktur.

“Bundan başka, taksim-i a'mâldeki kadın ihtisasının husule getirdiği bir uzviyet, bir bünye, bu vazifenin yani ana ve zevce vazifesinin icap ettirdiği duygular, düşünceler var ki şimdilik olsun her türlü mesleklerin ifasına manidir. Bunlar yavaş yavaş ortadan kalkacak ve kadınlar zaman geçtikçe her sahada iş görmeğe başlayacaklardır. Bunda şüphe yok, fakat bugün mevcut vaziyeti hemen şimdiden yok edemeyiz. Binaenaleyh bugün kadınlarımızın bazı meslekleri intihap etmeleri ve bu mesleklere ciddi surette hazırlanmaları icap eder.”⁶⁰

Necmettin Sadak bu hazırlanmanın okulda olacağı kanaatini belirtir.

“Meslek Kadını” adlı manzumesinde Ziya Gökalp ise kadınların meslek sahibi oluşlarını gayet olumlu karşılar. Kadınların meslek sahibi olma-

⁵⁹ Ahmed Rıza, *a.g.e.*, s. 45; s. 3'de de aynı konuda yazar şunları yazar: “Bir kavmin ahlâk ve medeniyeti ile kadınlarının hal ve mevkii arasında bir rabita ve münasebet vardır. Cemiyet-i beşeriyye bir teraziye benzetilecek olursa bu terazinin bir gözü kadın, diğeri erkektir. Tevazun ve teavün ve hüsn-i muaşeret her kefedeki eşyanın müsavi sıklitte, müsavi kıymette olmasıyla husul bulur. Terakki ve temeddün nizam ve intizama bağlıdır. Kadının ve erkeğin vezaifi düzgün olmazsa, biri diğerinin yaptığını yıkar ve bozarsa iş ilerlemez.”

⁶⁰ Necmettin Sadık (Sadak), “Kadınların Terakki Yolları”, *Türk Kadını*, 1334, s. 51, ayrıca bak. N. Sadık, “Bir Soru Münasebetiyle”, *Türk Kadını*, 1334, s. 115.

larını, itiraz edenlere karşı savunur ve kadınların çalışıp bir meslek sahibi olması konusuna:

*“Dersiniz Bir genç kız yaşı dolunca,
Mutlaka kendine bulur bir koca.*

*Kocası evine getirir ekmek,
O halde kadına meslek ne gerek?²*

*Kadının mesleği olmaktır karı,
Çıkmasın o sakın, bundan dışarı.”*

beyitleriyle girer, bir gerçeği dile getirip:

*“Kadınlar önce de ziyade iken,
Harpten sonra bol bol koca nereden?”*

diye sorar. Sonra da:

*“Bunlar da olmasa kadın insandır,
İnsanın en büyük hakkı irfandır.*

*Kadın çalışmazsa fikri yükselmez
Tabî o zaman size denk gelmez.”*

beyitleriyle kadının çalışma gerekleri üzerinde duran Gökalp manzumeyi:

*“Kocalı, kocasız birçok kadınlar,
Açtırlar, dersiniz işsiz kalsınlar!*

*Derim ki, o halde, kasdınız mutlak,
Bunları umuma odalık yapmak!”* beyitleriyle bitirir.

Bu son beyit kadınların aç kalınca çok aşağı durumlara düşebileceği fikrine bir işaretir. Tefik Fikret’in

“Elbet hakîr olursa kadın alçalır beşer”

mısraını hatırlatır. Nitekim Ziya Gökalp de

*“Kadın yükselmezse alçalır vatan
Samimi olamaz onsuz bir irfan.”⁶¹*

der.

⁶¹ Müjgân Cunbur, “Ziya Gökalp ve Kadın”, *Türk Kültürü*, sayı 36, Ekim 1965, s. 964.

Atatürk ise, Türk kadınının vatan savunması dahil, erkeklerce yapılan her işi başarabileceğine kanidir. Öğretmenlerinden Naci Eldeniz Paşa'nın kızı Perihan Naci Eldeniz (Arıburnu) e şunları söylemiş ve bu kanaatini açıkça dile getirmiştir:

“Bundan sonra Türk ırkı, kadınlarını, erkeklerinin yapmağa mecbur olduğu askerlik vazifesi dahil, bütün hizmetlere ortak ederse, Etilerde, İskitlerde, Amazonlarda olduğu gibi kendi ırkından başkalarının hiçbir yardıma muhtaç olmaksızın büyük millî ülkülerine başlı başına ve müstakil olarak yürümek kabiliyetini kazanabilir. ...

“Türkiye Cumhuriyet'nin esas düşüncesi, kadınları değil, erkekleri dahi, savaş meydanına götürmemektir. Fakat Türk ulusunun yüksek varlığına, herhangi taraftan olursa olsun, ilişildiği zaman, işte o vakit Türk kadınları Türk erkeklerinin bulunduğu yerde hazır ve gözleyici ve faal olacaktırlar. Bu insanlığın yüksek huzuru, sükûnu ve dünya insanlığı için lâzım bir ödev olduğundandır ki, Türk kadını bunu yapacaktır ve yapagelmektedir ve yapar.”⁶²

Görevleri konusunda Atatürk'ün böylesine güvenini kazanan Türk kadınlarının bundan sonra hakları bahsine dokunabiliriz.

Türk Kadınlarının Hakları ve Kadın-Erkek Eşitliği :

Türk kadınının hakları konusunda pek çok yazı yazılmış, kadın sorunları arasında en önemli hususu teşkil eden bu bahis üzerinde derinlemesine durulmuş ve konu incelenmiştir.⁶³ Bu sebeple kadının hakları

⁶² Perihan Naci Eldeniz, *a.g.m.*, s. 741-742.

⁶³ Bu konuda basılmış kitap ve makalelerden bazıları şunlardır: Afetinan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, İstanbul 1975; *Atatürk ve Kadın Hakları*, Kadın Dernekleri Federasyonu ve Gönüllü Kuruluşlar, Ankara 1983; Afetinan - Meliha Çalıköğlü - Müjgân Cunbur, *Atatürk ve Türk Kadını*, Ankara 1963; Nuşin Ayiter, “Atatürk ve Kadın Hakları”, *Türk Dili*, Mayıs 1981; Emel Doğramacı, *Türkiye’de Kadın Hakları*, Ankara 1982; Afetinan, “Çağdaşlaşmada Kadın Hakları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt I, sayı 2, Mart 1985, s. 331-334; Burhan Göksel, “Atatürk ve Kadın Hakları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt I, sayı 1, s. 213-235; Turhan Fevziöğlü, “Atatürk ve Kadın Hakları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt I, sayı 6, Temmuz 1986, s. 585-601; Kâzım Nami (Duru), “Kadının Haklarına, Vazifelerine Dair”, *Türk Kadını*, sayı 2, 1334, s. 18-19; Muslih Fer, “Atatürk ve Kadın Hakları”, *Ka De Fe*, sayı 19-20, Aralık 1981, s. 18-19; İsmet Gönüral, “Türk Kadını ve Kadın Hakları Kaynakçası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 1, sayı 2, Mart 1985, s. 615-621; İsmet İnönü, “Türk Kadınlarının Siyasî Alana Girişleri”, *Ülkü*, cilt 4, sayı 23; Bülent Daver, “Kadınların Siyasal Hakları”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt 23, s. 121-130; N. İkizleröğlü, “Kadın ve Hakları”, *Türk Sanatı Dergisi*, cilt 2, sayı: 2 Mayıs 1954; T. Toker, *Tarihte Türk Kadını, Aile Hayatı, Kadın Hakları*, Denizli 1966;

bahsine kısaca değinilecektir. Herşeyden önce Türk kadın ve erkeğinin her hakta eşit olduğunu Atatürk 1935 yılında şöyle dile getirir: “Yeni harfleri, ulusal tarihi, öz dili, ar, ilimsel müzik ve teknik kurumlarıyla kadını, erkeği her hakta eşit, modern Türk sosyetesini bu son yılların eseridir.”⁶⁴

Bu sözlerde gerçekleştirdiği inkılâplarda başarıya ulaşmış bir liderin rahatlığı hissedilir. Bu sonuca varış pek de kolay olmamıştır.

Kadınlarımızın eğitim hakları, her öğretim kademesinde öğrenim görebilme hakları denilebilir ki oldukça kolaylıkla elde edilebilmiştir.

Kadının aile hukukundaki eş, anne, kız evlât ve kız kardeş olarak haklarını elde edişi adım adım gerçekleşmiş, bu gerçekleşme 1924'te Atatürk'ün bir konuşmasındaki müjdesiyle başlamıştır. Atatürk bu müjdesinde:

“Medenî hukukta, aile hukukunda takibedeceğimiz yol ancak medeniyet yolu olacaktır”⁶⁵

demıştır. Medenî Kanunun ve bu kanun içindeki Aile Hukuku kısmının hazırlandığı sıralarda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Aile Hukuku Kararnamesi'ndeki bazı maddelerin değiştirilmesi için müzakereler başlar. Kanun mahiyetindeki ve 1917 yılında kabul edilmiş bulunan bu kararnamede evlenme işlerine Devlet'in müdahalesi sağlanmış, ikinci zevcenin alınışı ilk eşin iznine bağlanmış, boşanmada düzenleyici olarak bir aile meclisi müessesesi oluşturulmuştu. İşte 1918'de yürürlükten kalkan bu kararnameyle ilgili meclis müzakerelerinde kadının hukukunu savunan gelişme taraftarlarıyla geleneğe bağlı kişilerin oluşturduğu iki grup arasında çetin konuşmalar yapılır. Bu müzakerelere karşı Ağaoğlu Ahmed “An'aneye Sadakat” başlığı altında bir dizi makale yayınlamak için kadınlığı savunur, İslâmiyetin kadın hayatına getirdiği olumlu hususları sıralar.⁶⁶

Meclis'teki Şer'iyet Komisyonu'nun müzakereler sırasında kadınlar aleyhine aldıkları kararları protesto etmek üzere Nezihe Muhittin Hanımın teşebbüsü ile İstanbul'da Türk Ocağı'nda kadınlar bir toplantı düzenlerler. Bu toplantı basında da olumlu olumsuz yankılar uyandırır.

H. Veldet Velidedeoğlu, “Türk Hukukunda Kadının Yeri”, *Ülkü*, cilt 5, 1938, s. 63-68, Münir Hayri Ürgüplü, “Kadın Hukuku”, *Ülkü*, cilt 8, 1936, s. 16-24.

⁶⁴ *Ayin Tarihi*, sayı 18, 1935, s. 38.

⁶⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 1, s. 317.

⁶⁶ *Akşam* gazetesi, 26 Aralık 1923 ve sonraki sayılar.

Kadının seçme hakkının Büyük Millet Meclisi'ne getirilişi ise Meclis'te büyük bir fırtınanın kopmasına sebep olur.⁶⁸ Meclis'teki tartışmaların ilki 1923 yılında Milletvekili Seçim Kanunu görüşülürken olur. İkinci tartışma 1924 Anayasa'sı müzakere edilirken çıkar, Üçüncü tartışma Askerî Mükellefiyet Kanunu görüşülürken vuku bulur. Sonunda 3.4.1930 tarihli Belediye Kanunu ile kadınlar belediye seçimlerine katılma hakkını kazanırlar. Daha sonra 5.12.1934'te Anayasa'nın 10. Maddesinin değiştirilmesiyle de Türk kadınlığı Mecliste Milletvekili seçmek ve seçilmek haklarını kazanmıştır.⁶⁹ Bu hakların kazanılması dolayısıyla Atatürk şunları söyler:

“Bu karar Türk kadınına sosyal ve siyasî hayatta bütün milletlerin üstünde yer vermiştir. Çarşaf içinde, peçe altında ve kafes arkasındaki Türk kadını artık tarihlerde aramak lâzım gelecektir. Türk kadını evdeki medenî mevkiini selâhiyetle işgal etmiş, iş hayatının her safhasında muvafakiyetler göstermiştir. Siyasî hayatta belediye seçimlerinde tecrübesini yapan Türk kadını, bu sefer de mebus seçme ve seçilme suretiyle haklarının en büyüğünü elde etmiş bulunuyor. Medenî memleketlerin bir çoğunda, kadından esirgenen bu hak, bugün Türk kadınının elindedir ve onu selâhiyet ve liyakatla kullanacaktır.”⁷⁰

1935 yılında verdiği bir demeçte de:

“Siyasî ve sosyal hakların kadın tarafından kullanılmasının, beşeriyetin saadeti ve prestiji açısından gerekli olduğuna emin” bulunduğunu açıklamıştır.⁷¹

Şüphesiz bu hakların elde edilişi Türk kadın inkılâbının doruk noktasını teşkil eder. Ne var ki her dönemde Meclis'e giren parlamenter kadın sayısındaki iniş çıkışlar ve genellikle sayıca azalmalar kadının bu hakkını gereği gibi kullanmadığına veya kullanmak istemediğine delil olarak gösterilebilir.

⁶⁷ Necmeddin Sadık, “Hanımlarımız ve Aile Hukuku Kararnamesi”, *Akşam* gazetesi, 21 Ocak 1924; yine aynı konuda bkz. Halide Edip, “Hanımlarımızın Maksadı Ne?” *Akşam* gazetesi, 9 Şubat 1924, “İmzasız, Türk Kadınlığı”, *Hakimiyet-i Milliyye*, 21 Ocak 1924, s. 1.

⁶⁸ Meliha Çalikoğlu, “Atatürk ve Kadın Hakları,” *Atatürk ve Türk Kadını*, Ankara 1963 s. 13. T. Taşkıran, *a.g.e.*, s. 96 v.d., s. 100 v.d., s. 125 v.d. s. 5-13.

⁶⁹ 1935-1961 yılları arasında T.B.M.M'ne giren kadın milletvekilleri için bak. T. Taşkıran, *a.g.e.*, s. 193.

⁷⁰ Perihan N. Eldeniz, *a.g.m.*, s. 741.

⁷¹ *Ayın Tarihi*, sayı 17, 1935, s. 14.

Yine hiç şüphesiz kadının toplum ve aile hayatına Medenî Kanunun getirdiği imkânlar siyasi haklar kadar önemlidir ve bu imkan ve haklar şöyle sıralanabilir:

1. Ailede kadının kişiliğine saygı ve güven sağlanmış, yüzlerce yıldan beri üzerinde ileri geri konuşulan çok karıllık müessesesi sona ermiş, kanun tek kadınla evlenme şartını getirmiştir.

2. Boşanmada eskiden erkeğe tanınan serbestlik hakkı kaldırılmış, mahkeme kararıyla, belli ve sınırlı sebeplerle dava açmak şartıyla karı kocaya eşit olarak boşanma hakkı tanınmıştır.

3. Çocukların velisi olmakta ana ve babaya eşit haklar verilmiştir.

4. Mirasta eskiden erkeğe tanınan rüchaniyet kaldırılmış, kız ve erkek çocuklara mirastan eşit hak alma, eşit paylaşma prensibi getirilmiştir.

5. Evlenmede her iki tarafa da yaş sınırı konulmuştur.

6. Yine evlenmede temsil tarzı, vekâletle evlenme usulü kaldırılmış, eşlerin karşılıklı rızası ve mutlak devlet müdahalesiyle nikâhın bir evlenme memuru huzurunda kıyılması esası getirilmiştir.

7. Tanıklıkta kadın erkek farkı kaldırılmış, iki cinse tanıklıkta eşitlik sağlanmıştır.

Medenî Kanun'un Türk kadınına sağladığı bu haklar eski hukukla karşılaştırıldığında gerçek bir adalet inkılâbı olarak gözler önüne serilmektedir. Şemseddin Sami'nin yıllarca önce düşleyip yazdığı ve:

“Kadınların vezâifi pek mukaddes olup, ihmali cemiyet-i beşeriyenin temeddün ve saadetine mani olur; kadınların vazifelerini bihakkın (hakkıyla) ifa edebilmeleri ise hukuklarına nail olmalarına mütevakıftır. Kadınlara hukuk-ı tabiiyelerini vermeli, sonra kendilerinden vazife istemeli. ...”

diye dile getirdiği bir idealin bu şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Bu inkılâbın eski yıllarda gerçekleşememe sebebini de Atatürk, 1925'te söylediği bir nutkunda şu cümlelerle açıklayıp başarıya ulaşma yolunu göstermiştir:

“Arkadaşlar, Türk milleti çok büyük vak'alarla ispat etti ki, yenilik sever ve inkılâpçı bir millettir. Son senelerden önce de milletimiz yenileşme yolları üzerinde yürümeye, sosyal inkılâba teşebbüs etmemiş değildir. Fakat hakiki neticeler görülemedi. Bunun sebebini araştırdınız mı? Bence sebep işe esasından, temelinden başlanmamış olmasıdır. Bu hususta açık

söyleyelim. Bir hey'et-i ictimaiyye, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan mürekkeptir. Kabil midir ki, kitlenin bir parçasını terakki ettirelim. Diğerini müsamaha edelim de kitlenin hey'et-i umumiyyesi mazhar-ı terakki olabilsin. Mümkün müdür ki bir camianın yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı semalara yükselebilsin. Şüphe yok, terakki adımları, dediğim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve saha-i terakki ve teceddütte (Yükselme ve yenilik alanında) birlikte kat-ı merahil (yol alınma) edilmek lâzımdır. Böyle olursa inkılâp muvaffak olur.”⁷²

Atatürk'ün Kastamonu'da beyan buyurduğu bu sözler, inkılâpların başarıya ulaşmasında erkeğin yanında kadının alacağı yeri ve diğeri belirtmesi bakımından da ayrıca dikkati çeker.

1923'te İzmir'de yaptığı meşhur konuşmasında, bugün de üzerinde durulup düşünülmesi gereken bir duruma işaret eder ve:

“Bugün bu memleketi nazar-ı tetkikten geçirelim. Göreceğimiz iki safha vardır. Birisi tarlalarda erkeklerle beraber çalışan, merkeplerine binerek öteberi satmak için kasabalardaki pazar yerine giden, oralarda bizzat yumurta ve tavuğunu, buğdayını satan ve ondan sonra levazımını bizzat mübayaa eden (satın alan), köyüne dönen ve mesai-i umumiyyesinde kocalarına, kardeşlerine yardım eden kadınlar. ... Ben bu kadınlar arasında kocalarından daha iyi iş anlayanlara ve hesap yapanlara tesadüf ettim. ... Diğer bir manzaraya kasabalarda, şehirlerde tesadüf ediyoruz. Bu da ekseriya ecnebi romanlarında okunan kafes efsaneleridir. Şüphe yok ki bu sakim (yanlış) âdâtı tamim eden saraylar olmuştur”⁷³

der. Atatürk 7 Şubat 1923 günü Balıkesir'de Paşa Camii minberinden halka yaptığı hitabede bu konu üzerinde durmuş, Türk toplum hayatında kadınların da erkekler derecesinde hak sahibi olmaları gereğinden bahsetmiştir. Ancak o günkü konuşma not edilerek günümüze intikal ettirilememiştir. Atatürk tarihi, tarih araştırmalarını seven bir kişi olarak Türk kadınının sosyal hayatının geçmişi de incelemiş 21.3.1923 günü Konya kadınlarına eski Türk kadınıni şu cümlelerle anlatmıştır:

“Kadınlarımız hadd-i zatında hayat-ı ictimaiyyede erkeklerimizle her vakit yanyana yaşadılar. Bugün değil, eskiden beri, uzun zamanlardan beri, kadınlarımız erkeklerle başbaşa, hayat-ı cidalde, hayat-ı ziraatte, hayat-ı

⁷² Atatürk'ün Başlıca Nutukları, derleyen: Herbert Melzig, İstanbul 1942, s. 95.

⁷³ Atatürk'ün Söyle ve Demeçleri, cilt 2, s. 96. Müjgân Cunbur, “Atatürk ve Kadın”, *Türk Kültürü*, sayı 37, Kasım 1965, s. 109.

maişette, erkeklerimizden yarım hatve (adım) geri kalmıyarak yürüdüler.”⁷⁴

Yine Konya konuşmasında o günün kadınının inkılâba ayak uydurarak günün şartlarını benimsemesini övgüyle karşılar ve:

“... Çok büyük şükranla görüyoruz ve görmekteyiz ki, her yerde hanımlarımız erkeklerle fikir ve nur yolunda müsabaka edercesine yürüyorlar, Yine şükranla ifade etmek lâzımdır ki, hiçbir yerde kadınlarımız erkeklerin dününde (aşağısında) değildir. Hemen her yerde kadın ve erkek seviyesi arasında bir teadül (denklik) görmekteyim. Bu hal şayan-ı iftihardır. Kadınlarımızın daha müsait şerait altında erkeklerden geri kalmayışı ve belki aynı şerait tahtında erkeklerden ileri gidişi mucib-i mesharettir (gururlandırır). Lâkin kadınlarımız bununla mağrur olmalı değil, bilhassa münevver hanımlarımız ecanibin (yabancıların), düşmanların ve içimizdeki bedhahanın (kötülük isteyenlerin) kendilerine atf u isnad etmek istedikleri gayr-i vaki (olmayacak) ve gayr-i muhik (gerçek dışı) noksanların hakikaten gayr-i varit (düşünülemez) ve gayr-i muhik olduğunu göstermek mecburiyetindedirler. Bunu fiilen, maddeten, teşebbüsleriyle, tavr u hareketleriyle izhar ve isbat eylemelidirler”⁷⁵

der. Bu sözlerde aynı zamanda kadın erkek eşitliğine karşı olanlara, düşmanlara ve yabancılarla karşı Türk kadınının o dönemdeki durumunu göstermesi, bu durumu bir nevi savunması istenmektedir.

Kadın-erkek eşitliği uzun yıllar basınımızda tartışma konusu olmuş, bu bahiste taraftar ve karşıt görüşleri savunan pek çok yazı da çıkmıştır.⁷⁶ Bu eşitliğin getirdiği serbestlik içinde, toplumun ve bağlı olunan dinin şartlarına uymayanlara karşı itirazlar olmuş, bu tür genç kız ve kadınlar, bir kamu görevinde veya evi dışında bir meslekte çalışan kadınlar tenkit edilmiş, davranışları tepki görmüş, hatta bu tepkiler bizzat kadın yazarlarımızdan gelmiştir.⁷⁷ İşte Atatürk’ün bahis konusu ettiği düşmanlıklar, kötülük isteyişler arasında bu tür tepkiler de bulunmuş olmalıdır. Tepkiyle karşılanan hususlardan biri kadının giyimi, diğeri de ahlâk durumudur.

⁷⁴ *A.g.e.*, cilt 2, s. 148. M. Cunbur, *a.g.m.*, s. 104.

⁷⁵ *A.g.e.*, cilt 2, s. 1532. M. Cunbur, *a.g.m.*, s. 110.

⁷⁶ Halil Hamit, *Musâvaat-ı Tâmmе, Feminizmе Davr*, İstanbul 1328. Necmeddin Sadık, “Bizde Feminizm”, *Türk Kadını*, sayı 1, 1334, s. 2-4. Müfide Ferit, “Feminizm”, *Türk Kadını*, sayı 20, 7 Nisan 1335, s. 305-308; sayı 21, 8 Mayıs 1335, s. 323-326.

⁷⁷ Nezihe Rikkat, “Erkekleşme Münakaşası”, *Türk Kadını*, sayı 14, 12 Aralık 1334, s. 219-220, “Mutia Sabri’nin Cevabı”, *Türk Kadını*, sayı 14, 12 Aralık 1334, s. 214.

Önce giyim üzerinde duralım:

Kadının Giyimi ve Örtürme:

Türk kadınının kılık ve kıyafeti, benimsediği giyim tarzı toplumun yüzyıllar boyu kabul ve tepkisine yol açmıştır. Bu arada tesettür yani örtünme konusu toplumda bazı sürtüşmelere de vesile olmuştur.

Eski Türklerde İslâmiyetin kabulünden önce de, sonra da kadınların yüzlerini örtmedikleri, bilinmektedir. Türkmen kadını yüzünü hemen hiç örtmemiştir. Onüçüncü yüzyılda Mevlâna kadınların yüzlerini örtmelerinin karşısında olmuş, kadınların yüzlerini örtmenin her iki tarafın da teccüsünü kışkırtmaktan başka birşey olmadığını *Fihî Mafih* adlı kitabında bir vesileyle yazmış, bir de temsili eklemek hikâyesi anlatmıştır.⁷⁸

Ondördüncü yüzyılda Anadolu'da seyahat eden İbni Batuta "kadınların ihticab etmedikleri"ni yani örtünmediklerini yazmış, ayrıca Orhan Gazi zamanında Kırım'daki Türk kadınlarının yüzlerini örtmediklerini bildirmiştir. Tarihçi Hüseyin Namık Orkun "Osmanlı Tarihinde Kadın" adlı makalesinde yazarı bilinmeyen bir *Tarih-i Al-i Osman* dan naklen kadınların yüzlerini siper etmeleriyle ilgili bir ulema buyruğunun I. Murad zamanında çıktığını anlatmaktadır. Yazıda bildirildiğine göre bu buyruk Karamanoğlu'nun zulmünden kaçıp Osmanlı topraklarına sığınan Hamidoğullarından üç kabilenin yüzleri çok güzel olan kadınlarını halkın seyretmelerini önlemek için çıkarılmış, bu kadınlar dışarı çıkarken yüzlerini örtermiş, sonradan bu tarz diğer kadın ve kızlarca da beğenildiğinden kadınlar arasında yayılıp adet halini almıştır.⁷⁹

Bu arada kadınların Osmanlılar devrinde kıyafetleri ile ilgili araştırmalar da yapılmıştır.⁸⁰

Örtünme konusunu *Kadınlar* adlı kitabının "Mesturiyet" bahsinde ele alan Şemseddin Sami İslâm dininde örtünme ile ilgili emir ve yasaklar üzerinde durduktan, diğer dinlerdeki örtünmelerde ve İslâm kadınlarının durumlarından söz ettikten sonra da *Kur'an*'da kapanması gerektiği bildirilen organları sayar ve:

"... Bu ise akıl ve hikmet ve ahlâka muvafık bir nehydir; çünkü kadının gerdanını, kollarını, baldırlarını göstermemesi kendisi için kayd-i esa-

⁷⁸ M. Cunbur, "Mevlâna ve Kadınlık", T.M.T.F. ve K.T.Y. Ö.O. yayını *Mevlâna*, Ankara 1964.

⁷⁹ Hüseyin Namık (Orkun), "Osmanlı Tarihinde Kadın", *Yeni Mecmua*, s. 268.

⁸⁰ Muhaddere Taşçıoğlu, *Türk-Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayın, Ankara 1958.

ret olamayacağı gibi, saçlarını da bir baş örtüsüyle setr etmesinde hiçbir güçlük yoktur”⁸¹

der. Görüldüğü gibi bu konuda Şemseddin Sami devrine göre oldukça ılımlı bir görüş ileri sürmektedir. Örtünme bahsinde bir ılımlı görüş de Fatma Aliye Hanımefendi'nindir:

“Şer'an kadınların yüzleri namahrem olmayıp ancak saçlarını setretmek vacip iken bir takım hanımlarımızdan icab-ı şer'inin aksine olarak yüzlerini örtüp saçlarını açıyorlar. El-hasil bir ortamız yok. Ne tarafa gideceğimizi şaşırılmış gibiyiz. Halbuki bir şeyde ifrat ve tefrit fenadır. Her husta itidal gerektir.”⁸²

Nitekim ilerde bahsolunacağı gibi aynı ılımlı görüş Atatürk'ün bu konudaki düşüncelerinde de hakimdir.

Peyami Safa *Türk İnkılâbına Bakışlar* adlı eserinde, Abdullah Cevdet'in *İçtihad Mecmuası*'nda yayımladığı, kadının giyimi ve örtünmesi yanında diğer sorunlarına da değinen “Pek Uyanık bir Uyku” adlı makalesinden şu satırları almıştır:

- Padişahın tek eşi olacaktır.
- Kadınlar diledikleri tarzda giyinecekler, yalnız israf etmeyeceklerdir.
- Polisler, softalar ve arabacı makulesi kimselerle külhanbeyleri kadınların giyinmelerine kat'iyen karışmayacaklardır. Polisler kadınların işine ancak münasebetsiz ve edebe aykırı hallerde karışacaklardır. Bu vazifelerini de büyük bir nezaketle yapacaklardır.
- Kadınlar vatanın en büyük velinimetini sayılarak kendilerine erkekler tarafından o yolda hürmet ve riayet gösterilecektir.
- Kadınlar ve genç kızlar erkekten kaçmayacaklardır.
- Her erkek gözü ile gördüğü, beğendiği ve seçtiği kızla evlenecektir. Görücülük adetine son verilecektir.
- Kızlar için diğer okullardan başka bir de Tıbbiye okulu açılacaktır.

⁸¹ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 73.

⁸² Fatma Aliye, *a.g.e.*, s. 10. Bu eserin 116. sayfasında yazar “Yaşmak, ferace ve çarşaf, peçe sonradan itihaz olunan adât-ı belâdır” der.

— Avrupa Medenî Kanunu kabul edilerek bugünkü evlenme ve boşanma şartları tamamiyle değiştirilecektir.

— Birden fazla kadınla evlenmek ve bir sözle karı boşamak usulleri kalkacaktır.⁸³

Abdullah Cevdet'in Atatürk inkılâbından yıllarca önce bir rüya anlatır gibi sıraladığı bu kadın sorunlarının hepsinin çözümü Atatürk döneminde gerçekleşmiştir.

Atatürk'ün kadın giyimine temas ettiği ilk konuşması 31 Ocak 1923 günü İzmir Gümrük Binasından halka hitaben yaptığı konuşmadır. Atatürk bu konuşmasında kasaba ve şehirlerde yabancıların dikkatini en çok örtünme şekli üzerinde toplandığına, bu örtünme tarzına bakanların, kadınlarımızın hiçbir şey görmediklerini sandıklarını, bununla beraber dinin icabı olan örtünmenin kadınların külfetini gerektirmeyecek ve adaba aykırı olmayacak basit bir şekilde olması üzerinde durur. Sonra "Örtünme şekli kadını hayatından, varlığından ayıracak bir şekilde olmamalıdır." der ve konuyu yine analık bahsine getirerek

"Bu konuda son söz olarak diyorum ki, bizi analarımızın adam etmesi lâzımdır. Onlar edebildikleri kadar etmişlerdir. Fakat bu günkü seviyemiz, bugünkü icaplara, bugünkü ihtiyaçlara yeterli değildir. Başka zihniyette, başka kemalde adamlara muhtacız. Bunları yetiştirecek olan, bundan sonraki annelerdir."⁸⁴

Atatürk'ün kadın giyimi konusuna değindiği ikinci konuşma 21 Mart 1923 günü Konya Kızılay Kadınlar Şubesinde irat ettiği hitabedir. Atatürk şöyle der:

"Kadınlarımızın bu kadar fedakârlığına, kadınlarımızın bu kadar hizmetine, erkeklerden hiçbir yerde geri kalmayan bu kadar ehliyetlerine rağmen düşmanlarımız ve Türk kadınının ruhunu bilmeyen sathî nazarlar kadınlarımıza bazı isnadatta bulunmaktadır. Kadınlarımızın hayatta atılâne yaşadıklarını, ilim ile, irfan ile münasebetleri bulunmadığını, hayat-ı medeniye ve hayat-ı ictimaiyye ile alâkadar olmadıklarını, kadınlarımızın herşeyden mahrum kaldıklarını, onların Türk erkekleri tarafından hayat-tan, dünyadan, insanlıktan, kâr u kisbden uzak tutulduğunu söyleyenler vardır. Fakat hakikat-i hal böyle midir? Şüphesiz ki Türk kadını bu su-

⁸³ Peyami Safa, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, s. 57-58.

⁸⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, s. 86.

retle görmek, Türk kadınına görmemektedir. Ecnebilerin ve bizi düşman nazariyle görenlerin tarif ve tasvir ettikleri kadınlar, bu vatanın asıl kadını, Anadolu'nun asıl Türk kadını değildir. Öyle kadınlar bizim asıl hayatımızda ve asıl memleketimizde yoktur. Türk kadınına yanlış görüp yanlış anlatanlar, bilhassa büyük şehirlerimizde, müterakki ve medeni zannedilen yerlerde, bazı Türk hanımlarının manzara-i hariciyyelerine bakarak aldanıyorlar. O kadınların haricî manzaralarını aleyhimizdeki Jsu-i tefsirlerine (kötü yorumlarına) müsait bir zemin olarak alıyorlar. Milletın umumî hayatına nisbetle pek mahdut ve naçiz olarak o kadınları, onların manzara-i hariciyyelerinden çıkardıkları manayı bütün Türk kadınılığına teşmil ediyorlar. İşte ilk tashih edilecek hata ve ilk ilân edilecek hakikat burasıdır. Manzara-i harici yerleriyle düşmanlarımıza ve bilhassa içimizdeki bedhahlara bilerek ve daha ziyade bilmeyerek haklı bir sermaye-i teviz veren manzaralara, hepiniz biliyorsunuz ve herkes biliyor ki, en ziyade memleketimizin en büyük şehri olan, asırlarca devletin pay-i tahtı ve makarr-ı hilâfeti bulunan İstanbul'da tesadüf ediliyor. Düşmanlarımız bu manzara-daki kadınlardan aldıkları intibaat ile acı hükümler veriyor ve diyorlar ki: Türkiye mütemeddin bir millet olamaz, çünkü Türkiye halkı iki parçadan mürekkeptir. Kadın ve erkek diye iki kısma ayrılmıştır, halbuki hey'et-i ictimaiyye aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleriyle beraber yürümezse terakki ve temeddün etmesine imkân-ı fennî ve ihtimal-i ilmî yoktur" diyen Atatürk yabancıların, kadınların dış görünüşlerinin etkisi altında kalarak Türkler ve Türkiye hakkındaki düşüncelerinden fazlasıyla rahatsız olmuş gibidir. Onun tek ideali bu milletin, bu memleketin ilerlemesi, yükselmesi, çağdaş medeniyetin üstüne çıkmasıdır. Millet ve memleketin belirlediği amaca ulaşmasına karşı çıkan ve çıkacak olan her engel, engel olabilecek her husus Atatürk'ün ortadan kaldırmak için bütün gücüyle mücadelesine yol açar. Amaca ulaşmada engel olabilecek husus, burada kadınların dış manzaralarıdır. Bu dış manzaranın ne olduğunu şöyle açıklar:

"Muhterem hanımlar, düşmanlarımızı aldatan bu manzara-i hariciye bilhassa kadınlarımızın şeklinden, tarz-ı telebüsünden (giyinme tarzından) ve suret-i tesettüründen (örtünmesinden) neşet ediyor. Onların aldanmalarına saik olan diğer bir nokta da ecnebilerle temas edebilecek mevkide bulunan kadınlarımızın etvar ve harekâtının millî etvar ve harekâtımızın timsali olmayıp, belki Avrupa etvar ve harekâtının mukallidi olarak görülmesidir. Filhakika memleketimizin bazı yerlerinde, en ziyade büyük şehirlerinde, tarz-ı telebüsümüz, kıyafetimiz bizim olmaktan çıkmıştır. Şe-

hirlerdeki kadınlarımızın tarz-ı telebbüs ve tesettüründe iki şekil tecelli ediyor: ya ifrat, ya tefrit görülüyor. Yani ya ne olduğu bilinemeyen, çok kapalı, çok karanlık bir şekl-i haricî gösteren bir kıyafet veyahut Avrupa'nın en serbest balolarında bile kıyafet-i hariciye olarak arz edilemeyecek kadar açık bir telebbüs. ... Bunun her ikisi de şeriatin tavsiyesi, dinin emri haricindedir. Bizim dinimiz kadını o tefritten de bu ifrattan da tenzih eder.”

Atatürk'ün bu sözleri aydın bir İstanbul hanımefendisi olan Fatma Aliye Hanım'ın yazdıklarını hatırlatır. Konya hanımlarına hitaben sözlerini sürdüren Atatürk arada bu tarz giyimi dine bağlayanlara karşı İslâm dininin savunmasını yapar ve der ki:

“O şekiller dinimizin muktezası değil, muhalifidir. Dinimizin tavsiye ettiği tesettür hem hayata, hem fazilete uygundur. Kadınlarımız şeriatin tavsiyesi, dinin emri mucibince tesettür etselerdi ne o kadar kapanacaklar, ne o kadar açılacaklardı. Tesettür-i şer'î, kadınlar için mucib-i müşkilât olmayacak, kadınların hayat-ı ictimaiyyede, hayat-ı iktisadiyyede, hayat-ı maişette ve hayat-ı ilimde erkeklerle teşrik-i faaliyet etmesine mani bulunmayacak bir şekl-i basittir. Bu şekl-i basit hey'et-i ictimaiyyemizin ahlâk ve adabına mugayir değildir.”

Atatürk kadın ve kıyafetinde ne çok kapalı, ne çok açık bir orta yolun bulunmasına taraftardır. Bu konuda da taklidin karşısındadır. Avrupa kadınına taklit edeceklere hitaben sözlerine şöyle devam eder:

“Tarz-ı telebbüsümüzü ifrata vardırırlar, kıyafetlerinde aynen Avrupa kadınına taklit edenler düşünmelidir ki, her milletin kendine mahsus ananesi, kendine göre millî hususiyetleri vardır. Hiçbir millet aynen diğer bir milletin mukallidi olmamalıdır. Çünkü böyle bir millet ne taklit ettiği milletin aynı olabilir, ne kendi milliyeti dahilinde kalabilir. Bunun neticesi şüphesiz ki hüsrandır.”

Atatürk'ün Konya konuşması örtünmenin, kadın giyimlerinin nasıl olması gerektiğini anlatan şu cümlelerle sona erer:

“Bizim tesettür meselesinde nazar-ı itibare alacağımız şey, bir yandan milletin ruhunu, diğer yandan hayatın icabatını düşünmektir. Tesettürdeki ifrat ve tefritten kurtulmakla bu iki ihtiyacı da temin etmiş olacağız. Tarz-ı telebbüsümüzde milletin ruhî ihtiyacını tatmin için, İslâm ve Türk hayatını ibtidadan bugüne kadar lâıkiyle tetkik ve etrafıyla tavzih etmeliğimiz lâzımdır. Bunu yaparsak görürüz ki, şimdiki tarz-ı telebbüsümüz ve

kıyafetimiz onlardan başkadır, lâkin onlardan iyidir diyemeyiz. Bizim kadın hayatımızda, kadının tarz-ı telebbüsünde teceddüt (yenilik) yapmak meselesi mevzu-u bahs değildir. Milletimize bu hususta yeni şeyleri belletirmek mecburiyeti karşısında değiliz. Biz başlı başımıza ferden her türlü şekilleri tatbik edebilir, kendi zevkimize, kendi arzumuza, kendi terbiye ve seviyemize göre istediğimiz kıyafeti ihtiyar eyleyebiliriz. Belki ancak dinimizde, milliyetimizde, tarihimizde zaten mevcut olan âdat-ı mergubeye (beğenilmiş adetlere) intizam-ı cereyan (akım düzeni) vermek mevzu-u bahsolabilir. Ancak bütün milletin şayan-ı kabup göreceği şekilleri, bütün milletin hayatında kabiliyet-i tatbikiyesi olan (uygulama yeteneği olan) kıyafetleri herhalde temayülât-ı umumiyede (genel eğilimde) aramak ve o şekillerin muvaffakiyetini temâyülât-ı umumiyeye tevafukta (uygun gelmede) görmek lâzımdır. Bazı milletlerin zevk âlemlerini memleketimizde tatbik kalkmak bittabi hatadır. Bu yol hayat-ı ictimaiyyemizi feyz u fazilete isal etmez.”

Toplum hayatımızı geliştirecek, onu erdemli kılacak yolu gösteren Atatürk, meselenin çözüm biçimini, bu kadar titizlikle bu mesele üzerinde duruş sebebini konuşmasının devamında şöyle açıklar:

“Eğer kadınlarımız şer’in tavsiye, dinin emrettiği bir kıyafetle, faziletin icab ettirdiği tavr u hareketle içimizde bulunur; milletin ilim, sanat, ictimaiyat hareketlerine iştirak ederse bu hali emin olunuz; milletin en mutaassıbı dahi takdirden men’i nefis edemez. Bilâkis o halin aleyhinde söylenecek sözlere karşı, belki onun müteşebbislerinden daha fazla müdafii (savunucusu) olur.

“Benimle temas eden bazı ecnebi muhabirleri bilhassa bir İngiliz muhabiresi, ismini hatırma getiremedim, bir sıra makalalar yazmış. Bu makalelerin birinde tesadüf etmiştim, diyor ki: Mustafa Kemal Paşa ve rüfekaşı (arkadaşları) memlekette çok teceddüdatta bulunabilirler, birçok yenilikler yapabilirler, pek çok şeyleri değiştirebilirler; lâkin yalnız birşeyi yapamazlar, o da kadınların tarz-ı telebbüsünü değiştirmektir.

“Bu İngiliz muhabiresi bundan bahsettiği zaman hep İstanbul’da gördüğü bazı hanımların fazla müsamahalı kıyafetlerini düşünüyordu. Nitekim makalesinin müteakıp kısımlarında bu hususu izah ediyor ve diyor ki, çünkü o hanımlar o kadar şık, o kadar zarif, o kadar incedirler ki bütün Avrupa kadınları onları kendilerine model ittihaz etseler lâyıktır!

“İşte bir ecnebi muhabiresinin bu şahadetinden de anlaşılıyor ki bizim kadınlarımız, bazı yerlerde, Avrupa kadınlarını bile gıptaya sevkedecek ka-

dar ilerlemişlerdir. Ve eğer kadınlarımız yalnız bu ciheti düşünür ve yalnız şıklıkta, zarafette Avrupa kadınlarını bile geçmeği hedef ittihaz ederse kadınlık hayatında, dolayısıyla bütün milletin hayatında varmak istediğimiz mes'ut inkılâba vasıl olmakta suhulete mazhar olamayız. Şekl-i te-settür meselesinde suhuletle, emniyetle yürüyebilmek dinin, eski anane-i milliyyenin, akıl ve mantığın, ahlâk ve faziletin emrettiği şekl-i tabii ve şekl-i basiti kabul etmektir.”

Konyalı hanımlarla yapılan uzun konuşmanın sonlarına doğru, Atatürk kadınların giyimi konusuna döner ve:

“Şunu ilâve edeyim ki, kadınlık meselesinde şekil ve kıyafet-i zahiriye ikinci derecededir. Asıl mücadele sahası, kadınlarımız için şekilde ve kıyafette muvaffakiyetten ziyade, asıl muzaffer olunması lâzım gelen saha nur ile, irfan ile, fazilet-i hakikiye ile tezeyyün (süslenme) ve tecehhüz (donanma) etmektir. Ben muhterem hanımlarımızın Avrupa kadınlarının dünde kalmıyacak, bilâkis pek çok cihetlerde onların fevkine çıkacak nur ve irfan ile tecehhüz edeceklerine kat'iyen şüphe etmeyen ve buna suret-i kat'iyyede emin olanlardanım.”⁸⁵

Konyalı hanımlara hitaben yapılan bu konuşma Atatürk'ün kadın giyimi ile, kıyafet inkılâbı ile ilgili hemen bütün düşüncelerini içine alır. Son verilen paragrafla Atatürk'ün kadın ahlâkıyla ilgili görüşlerine geçilebilirdi. Ancak Şapka İnkılâbının, dolayısıyla kıyafet değişiminin başlangıcı olan 28 Ağustos 1925'te İnebolu Türk Ocağı'nda yaptığı konuşmada kadın kıyafeti ve örtünme konusuna bir kere daha temas ederek:

“Efendiler, içtimâî hayatın mebdei, aile hayatıdır. Aile izaha hacet yoktur ki, kadın ve erkekten mürekkeptir. Kadınlarımız hakkında, erkekler hakkında söz söylediğim kadar fazla izahatta bulunmayacağım. Bu mevcudiyet-i ulviyeyi (yüce varlığı) bilhassa huzurlarında müsamaha ile geçmem. Müsaade buyrulursa bir iki kelime söyleyeceğim ve siz söylemek istediğimi suhuletle anlayacaksınız. Esna-yı seyahatimde köylerde değil, bilhassa kasaba ve şehirlerde kadın arkadaşlarımızın yüzlerini ve gözlerini çok kesif ve itina ile kapatmakta olduklarını gördüm. Bilhassa bu sıcak mevsimde bu tarz kendileri için mutlaka mucib-i azap ve ıztırab olduğunu tahmin ediyorum. Erkek arkadaşlar bu biraz bizim hodbinliğimizin eseri- dir. Çok afif ve dikkatli olduğumuzun icabıdır. Fakat muhterem arkadaşlar, kadınlarımız da, bizim gibi müdrük ve mütefekkir insanlardır. Onlara

⁸⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, s. 147-154.

mukaddesat-ı ahlâkıyyeyi (ahlâkla ilgili kutsal şeyleri) telkin etmek, millî ahlâkımızı anlatmak ve onların dimağını nur ile, nezahetle techiz etmek esası üzerinde bulunduktan sonra fazla hodbinliğe lüzum kalmaz. Onlar yüzlerini cihana gösterebilirler. Ve gözleriyle cihanı dikkatle görebilirler. Bunda korkulacak birşey yoktur.

“Arkadaşlar, suret-i mütehakkıkada (doğruca) telâffuz ediyorum. Korkmayın, bu gidiş zarurîdir. Bu zaruret bizi yüksek ve mühim bir neticeye isal ediyor (götürüyor). İsterseniz bildireyim ki, bu kadar yüksek ve mühim bir neticeye vusûl için lâzım gelirse, bazı kurbanlar da verelim” demişler, medeniyetin coşkunu seline karşı direnmenin mümkün olmayacağını ifade ederek sözlerini şöyle bitirmişlerdir:

“Halbuki Türkiye Cumhuriyeti halkı müteceddit ve mütekâmil bir kitle olarak ilelebet yaşamağa karar vermiş, esaret zincirlerini ise tarihte namesbuk (geçmemiş) kahramanlıklarla parça parça etmiştir.”⁸⁶

30 Ağustos 1925 günü Kastamonu’da yaptıkları diğer bir konuşmada kadın kıyafetiyle ilgili şu cümleleri söylemişlerdir:

“Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki, başına bir bez veya bir peştimal veya buna mümasil (benzer) birşeyler atarak yüzünü gözünü gizler ve yanından geçen erkeklere karşı ya arkasını çevirir veya yere oturarak yumulur. Bu tavrın mana ve medlûlü nedir? Efendiler medenî bir millet anası, millet kızı bu garip şekle, bu vahşi vaziyete girer mi? Bu hal milleti çok gülünç gösteren bir manzaradır. Derhal tashihi lâzımdır.”⁸⁷

Erkek giyimini baştan ayağa kadar yenileştirmeğe, değiştirmeğe çalışan Atatürk, kadın giyiminde çok açık, çok kapalı ve karanlık olmamak şartıyla daha hoşgörölü davranmış, kadınların zevklerine güvenerek, yasalara, ahlâka uygun giyineceklerine kanaat getirerek onları daha bir serbest bırakmıştır. Ancak birçok konularda olduğu gibi bu hususta da taklidin, ifrat ve tefritin karşısında olmuş, Türk kadınının yüzünden karanlığın kalkmasını, kadının giyim ve davranışlarıyla gülünç ve ahlâkâ aykırı bir duruma düşmemesini istemiştir.

Türk Kadınının Ahlâk Yapısı :

Türk kadınının ahlâkını öven kitaplar ve makaleler vardır. Ancak çoğu giyinişinden, bir kısmı da davranışlarından doğan olumsuz durumlar-

⁸⁶ Atatürk’ün Başlıca Nutukları, s. 91.

⁸⁷ Atatürk’ün Başlıca Nutukları, s. 95.

dan dolayı kadını yeren yazılar da az değildir. Bir örnek olarak İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, Atatürk'ün kadın inkılâbından önceki yıllarda yazdığı "Kadın ve İctimaî Muhitler" adlı yazısında şöyle demektedir:

"... Umumiyetle fertler kendilerini lüzumu kadar hayata ve mefkûreye bağlı hissedemiyerek manen inhilâl ederler (çökerler), ahlâksızlaşırlar. Nasıl ki Türk kadınının inkılâbı bu feci' akıbete uğradı: Kadın hayata çıktığı gün bu hayatın demir çenberleri içinde ezildi; kimsesiz, himayesiz kaldığını gördü! ...

Kadının evden çıkması kâfi değil, bir mesleğe girmesi de kâfi değil, bu mesleğin ahlâklaşması lâzımdır. Kadın inkılâbı, kadın maarifi, kadın mesleği gibi bir de kadın mesleğinin ahlâkıyatı vardır. Kadın mensup olduğu zümre dahilinde ve haricinde vücudunun, sıhhatinin, bedii ihtiyaçlarının, neslî zaruretlerinin, ahlâkî zaafının, içtimaî mevkiinin, kadınlık şiarının. ... himaye edildiğini görmezse ahlâkı buhrandan buhrana girer. İnkılâp eski hayatı yıkabilir. Yeni bir hayat kuramaz! Bunu yapacak ancak ictimai bir teşkilâttir. Bu teşkilât bütün meslekler ve zümreler için lâzımdır. Kadın buhranına ancak bu suretle çare bulabiliriz."⁸⁸

Yine aynı yılda bir kadın şair-yazarımız Şükûfe Nihal de aynı konuda "Evli Barklı Hanımlar" başlıklı makalesinde şu cümleleri yazar:

"Bütün Türk hanımları arzu edilen tekâmüle erişememişlerdir; lâkin, hergün gazetelerde bahsedilen vazife-nâşinas, boyalı, israfkâr, sahte, cahil kadınlar da Türk kadınlığının hakiki mümessilleri değildirler. Evsiz barksız hanımlara mukabil, yuvasını en kudsî bir mabet bilen evli barklı hanımların yekûnu herhalde şayan-ı memnuniyettir. Kavaid-i ictimaiyyemizin aile hayatını tedkike pek müsait olmayan bugünkü şekli bizi ancak zahir-bin (dışı gören) ettiği içindir ki göze çarpan, işitilen herşeye hakikat nazariyle bakarak bizi hemen hüküm vermeğe alıştırmıştır."⁸⁹

Bu yazıların yayımından yıllar sonra 1932'de yapılan milletlerarası bir güzellik yarışmasında birinci seçilen Keriman Halis (Ece)'nin şahsında, Türk kadınının maddî ve manevî güzelliklerini, ahlâk güzellliğini öven Atatürk şu beyanda bulunmuştur:

"Türk ırkının necip güzelliğinin daima mahfuz olduğunu gösteren dünya hakemlerinin bu Türk çocuğu üzerindeki hükümlerinden memnu-

⁸⁸ İsmail Hakkı, "Kadın ve İctimaî Muhitler", *Türk Kadını*, 1334, s. 133-134.

⁸⁹ Şükûfe Nihal, "Evli Barklı Hanımlar", *Türk Kadını*, 1334, s. 85.

nunuz. Fakat Keriman, hepimizin işittiğimiz gibi, söylemiştir ki, o bütün Türk kızlarının en güzeli olmak iddiasında değildir. Bu güzel Türk kızımız, ırkının kendi mevcudiyetinde tabii olarak tecelli ettirdiği güzelliğini dünyaya, dünya hakemlerinin tasdikiyle tanıtmış olmakla elbette kendini memnun, bahtiyar addetmekte haklıdır. Şunu ilâve edeyim ki, Türk ırkının, dünyanın en güzel ırkı olduğunu tarihî olarak bildiğim için, Türk kızlarından birinin dünya güzeli intihap olunmuş olmasını, çok tabii buldum. Fakat, Türk gençlerine bu münasebetle şunu tahattür etmeyi (hatırlatmayı) lüzumlu görürüm. Müftehir olduğumuz tabii güzelliğinizi fennî tarzda muhafaza etmesini biliniz ve bu yolda bir tekâmülün mütemadi tahakkukunu ihmal etmeyiniz. Bununla beraber, asıl uğraşmağa mecbur olduğumuz şey, analarınızın ve atalarınızın oldukları gibi, yüksek kültürde ve yüksek fazilette dünya birinciliğini tutmaktır.”⁹⁰

Atatürk'teki mevcut tarih birikimi bu konuda da ortaya çıkmakta, Büyük İnsan eski ana ve ataların yüksek kültür ve yüksek erdeminin genç nesillerde de yaşamasını, yaşatılmasını, asıl bu hususlarda dünya birinciliğinin kazanılmasını istemektedir. Daha 1925'lerde söylediği bir nutukta kadınların ahlâkının nasıl olması konusundaki dileklerini şöyle sıralamıştır:

“Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır sıklıtte değil, ahlâkta, fazilette ağır, ağırbaşlı bir kadın olmalıdır.”

Türk kadınından böyle vakur bir ahlâk yapısı isterken Atatürk kurduğu devleti emanet ettiği gençleri yetiştirecek kadını, Türk analarını, belki bir bakıma da Türk öğretmenini, özellikle kadın öğretmenleri düşünmüş olmalıdır. Büyük Önder sözlerine şöyle devam eder:

“Milletin menba'ı (kaynağı), hayat-ı içtimaiyyenin (toplum hayatının) esası olan kadın, ancak faziletkâr olursa vazifesini ifa edebilir. Herhalde kadın çok yüksek olmalıdır.”⁹¹

Bu yüksekliğin Türk kadın ahlâkı için bir hedef olduğu, bir ideal olarak belirlendiği herhalde unutulmaması gerekli bir husustur.

Türk Kadınının Değerlendirilişi :

Atatürk Türk kadınlığının geçmişteki, kendi dönemindeki durum ve davranışlarını incelemiş, çoğunlukla Türk kadınlarına güvenmiş, onları ya-

⁹⁰ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, cilt 3, s. 91. *Cumhuriyet* gazetesi, 3 Ağustos 1932.

⁹¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, s. 234.

rına, yarınları hazırlamış, özellikle Millî Mücadele'ye katılan Türk kadınlarını hiçbir millet kadınının işitmesi nasip olmayacak bir biçimde değerlendirmesini yapmıştır. Atatürk pek çok kereler ve pek çok eser ve makalelerde tekrarlanan bu değerlendirmesinde şunları söylemiştir:

“Bu son senelerin inkılâp hayatında, hummalı fedakârlıklarla mahmul mücadele hayatında, milleti ölümden kurtararak halâsa ve istiklâlê götürên azm ü faaliyet hayatında her ferd-i milletin mesaisi, gayreti, himmeti, fedakârlığı sebkeylemiştir (geçmiştir). Bu meyanda en ziyade tebci ile yad ve daima şükran ile tekrar edilmek lâzım gelen bir himmet vardır ki, o da Anadolu kadınının ibraz etmiş olduğu çok ulvi, çok yüksek, çok kıymetli fedakârlıktır. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde, Anadolu köylü kadınının fevkinde kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur, ve dünyada hiçbir milletin kadını “Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halâsa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet gösterdim” diyemez. Belki erkeklerimiz memleketi istilâ eden düşmana karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle, düşman karşısında isbat-ı vücud ettiler. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat menbalarını kadınlarımız işlemiştir. Memleketin esbab-ı mevcudiyetini (varlığının sebeplerini) hazırlayan kadınlarımız olmuş ve kadınlarımız olmaktadır. Kimse inkâr edemez ki, bu harpte ve ondan evvelki harplerde milletin kabiliyet-i hayatiyesini (yaşama yeteneğini) tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, mahsûlâtı pazara götürerek paraya kalbeden, aile ocaklarının dumanını tütüren, bütün bunlarla beraber, sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin mühimmasını taşıyan hep onlar, hep o ulvî, o fedakâr, o ilâhî Anadolu kadınları olmuştur. Binaenaleyh hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle ebediyen taziz ve takdis edelim.”⁹²

Millî Mücadele'ye katılan kadınlarla ilgili makaleler, kitaplar yazılmış, denilebilir ki bunların içinde bu kadınların böylesine kutsayıp yücelten cümleler ya çok azdır, veya hiç yazılamamıştır. Yine denilebilir ki bu ibare kadınları ilgilendiren nesir parçaları arasında edebiyat tarihimizi sanki bir şeref madalyası gibi aydınlatmaktadır. Yine denilebilir ki Millî Mücadele'ye katılmış, adları unutulmuş nice Anadolu köylü kadını için bu sözler manevî birer İstiklâl madalyası sayılabilir.

⁹² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, cilt 2, s. 148-149.

Sonuç :

Yüzyılımızın başlarında ağızdan ağıza söylenip duran bir şiir vardır. Vaktiyle annemden duyduğum bu manzum parçada:

“Uyan ey kadınlık

Âlî anahlk

Size ulvilik

Makamı lâyrık.

Size yakışır mı?

Bunca sefalet

Kadın sefaleti

Büyük felâket! ...”

deniliyordu. İşte Atatürk'ün kadın inkılâbı bu sefaleti yok eden, kadınlığın içine düştüğü büyük felâketi önleyen çok yönlü, bir değil birçok unsurları içine alan büyük bir yenilik hareketidir. Bu hareketle Türk kadınının birçok sorunları çözüme kavuşmuştur. Bu sorunları yazıya döken, hattâ çözüm yolları da göstermeye çalışan pek çok kalem sahibi olmuştur. Bu yazının belirli sınırları arasında bu yazılardan ancak çok küçük bir kısmından bazı parçalar verilmeye çalışıldı. Bu yazı sahipleri arasında tesadüfen bir Millet Meclisi Başkanı da bulunmaktaydı. Bu zatın bütün çabaları ancak bir kız lisesi açmakla sonuçlanabilmiştir. Bir de Atatürk'ün gerçekleştirdikleri düşünülünce Ziya Gökalp'in dediğine hak vermek gerekiyor. *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinde:

“Bu büyük dâhinin ismini söylemeğe hacet yok, bütün cihan bugün Gazi Mustafa Kemal Paşa ismini mukaddes bir kelime addederek her an hürmetle anmaktadır. Evvelce Türkiye’de, Türk milletinin hiçbir mevkii yoktu. Bugün her hak Türk’ündür. Bu topraktaki hâkimiyet Türk hâkimiyetidir, siyasette, harsta, iktisatta hep Türk halkı hâkimdir. Bukadar kat’i ve büyük inkılâbı yapan zat Türkçülüğün en büyük adamıdır. *Çünkü düşünmek ve söylemek kolaydır. Fakat yapmak ve bilhassa muvaffakiyetle neticelen-dirmek çok güçtür.*”⁹³

Kadın inkılâbının yapıldığı Atatürk Türkiye’sinde 1935 yılında İstanbul’da Onikinci Milletlerarası Kadın Kongresi toplanır. Kongrenin açılışında Türk Kadın Birliği Başkanı Lâtife Bekir Hanım bir konuşma yapar ve Türkiye’de kadının, başından çarşafı atmaya, erkeğin yanında kendine

⁹³ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul 1976, s. II.

düşen yeri almaya Atatürk tarafından çağrıldığını, Atatürk'ün yarısına kadar batmış bir milletin bahtına olan derin inancını koruyup Türk kızlarının hasretini farkederek yalnız yurdun değil, Türk kadınının da kurtarıcısı olduğunu, özellikle Onikinci Kongrenin İstanbul'da yapılmasını teklif etmekle Türk kadınının harem parmaklıklarından parlamento kürsüsüne geçişini dünyaya göstermek istediğini ifade eder, sözlerini Atatürk'e minnet ve şükranlarını bildirerek tamamlar.⁹⁴

Hindistan Kadınlar Birliği ise 1938'de Atatürk'ün ölümü üzerine yayımladığı bildiride Atatürk'ü

“Kadın Haklarının tarihi boyunca gelmiş en büyük savunucularından biri” olarak ilân etmişlerdir.

Bu sözler, bu durumlar Atatürk'ün kadın inkılâbı açısından hoşagidecek şeylerdir. Ancak bugün bu inkılâbın durumu nedir? Her hususta başarıya ulaşılmış mıdır? bu konudaki hükmü bir yabancıya bırakalım. Atatürk'ün kadın inkılâbıyla ilgili çok hacimli bir kitap yazarak doktor ünvanı kazanan Bernard Caporal kitabının sonunda şu hükme varır:

“Türkiye’de kadının her düzeyde erkekle aynı hakları kazanmasını sağlayan, aynı zamanda da onu erkek karşısında daha aşağı bir konuma yerleştiren tüm önlem ve düzenlemeleri ortadan kaldıran kurtarıcı, özgürleştirici çaba, elli yılın sonunda, kadınların tümüne gerçekten ulaşmış olmaktan uzaktır.”⁹⁵

Bundan sonra kadınlığın durumunun bölgelere göre kentten köye değiştiğini ileri sürer ve:

“Yine gözden uzak tutmamak gerekir ki, kadının kurtuluşu ve özgürleşmesi, esas olarak bir önderin istencinin ürünü olmuştur. Gerçi bir seçkinler katmanı, ona yardım etmişti, ancak bu seçkinlerin hepsi böylesine köktenci bir reformun gerekliliğini her zaman görememişlerdir. Oysa, Kurtuluş Savaşı'nın bitiminden sonra, ülkesini tepeden tırnağa dönüştürmeyi onun kültürel ve tinsel mirasını, birikimini yeniden biçimlendirmeyi ve kişiliği yenilemeyi amaçlayan bir devrimi başarıya ulaştırmak için Mustafa Kemal'e yalnızca onbeş yıllık bir zaman verilmişti.”⁹⁶

⁹⁴ *Mıllıyet* gazetesi, 19 Nisan 1935.

⁹⁵ Bernard Caporal, *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, çeviren: Ercan Eyu-boğlu, Ankara 1982, s. 735-737.

⁹⁶ B. Caporal, *a.g.e.*, s. 737.

Nitekim kitabının başına aldığı A. Toynbee'nin şu sözü bu görüşü daha da güçlendirir:

“Mustafa Kemal, 1920 ile 1930 arasında, bu kadar kısa bir zaman aralığı içinde bir ülkede, böylesine bilinçli ve sitemli bir biçimde hiçbir zaman uygulanmamış olan belki de en devrimci bir programı uygulamaya koymuştur. ... Türkiye’de kadının özgürlüğe kavuşması, dinle devletin birbirinden ayrılması, Arap alfabesinin yerine Lâtin alfabesinin konulması 1922-1928 arasında kararlaştırılmıştır.”

Caporal'ın kitabında Mısır'da kadın haklarının gelişmesinde Türk kadının inkılâbının etkili olduğunu, Tunus'ta da “Yurttaşlar Yasası”nın kabulünde Türkiye örneğinin benimsediğine işaret edilmiştir.⁹⁷

Atatürk dönemi kadın yazar ve şairlerinden Şükûfe Nihal ise, Caporal gibi kötümser değildir, “Atatürk ve Türk Kadını” adlı makalesinde önce:

“Şimdi büyük kurtarıcı Mustafa Kemal'in yeniden yarattığı Türk milletine yeniden kazandırdığı bir (Türk Kadını) var ki”⁹⁸ der. Makalenin sonlarında sözlerini şu cümlelerle sürdürür:

“... Büyük kurtarıcımız Mustafa Kemal'in açtığı büyük ışıklı yolda Türk kadını, önce, kükremiş dişi bir arslan gibi cesur ve mağrur Kurtuluş Savaşı'nda da görüyoruz.

“Türk anası, Türk kızı şehirliden köylüye kadar erkeğiyle bir sırada düşmanla savaştı. Can verdi, mal verdi, lâkin ellere bir avuç toprak vermemek için, yurdunun egemenliğini korumak için hiçbir fedakârlıktan çekinmedi. Türk milleti, kahraman erkeği yanında bir de kahraman kadınlığı görerek övünmekte haklıdır.

“Kadın bundan sonra, medenî bir millet olarak alabildiğine ideallerinin kendisine açtığı yollarda yürümeye başladı.

“Uyanmış Türk kadını, bugün eşinin arkadaşı, yardımcısı, çocuğunun aydın anasıdır. En yüksek mekteplerde öğrenci, öğretmendir, profesördür. Bugün Türk kadını doktordur, operatördür, kimyagerdir, atom bilginidir, avukattır, belediyelerde üyedir. T.B.M. Meclisi'nde milletvekilidir, sanat, edebiyat hayatında en yüksek eserleri vermekte, müzisyen, ressam, mimar, sahne sanatkânı olarak dünyaya ün salmaktadır.

⁹⁷ B. Caporal, *a.g.e.*, s. 739-740.

⁹⁸ Şükufe Nihal, “Atatürk ve Türk Kadını”, *Millî Şuur*, yıl 5, sayı 50, 1981, s. 13.

“Bu yeni yolda Türk kadını pek anlayışlı, becerikli, zeki adımlarla yürümesini bilmiştir.”⁹⁹

Bu yazılanların hepsi de doğrudur. Atatürk'ün Türk Kadınlığına getirdiği yenilikler, sağladığı yasal imkânlar, denilebilir ki kadınlarımızın sorunlarının çok büyük bir kısmını çözümlenmiştir. Yalnız bu imkânların neler olduğundan habersiz çok büyük bir kadın kitlesi de bulunmaktadır. Bu büyük kitle yalnız köylerde ve kırlık yerlerde değil, şehirlerde de yaşamaktadır. Şehirli kadının da bazı kesimlerde bir takım üzüntüleri, acıları, çözümü gerekli sorunları bulunmaktadır. Bu biraz da geçen bunca zamana rağmen henüz kadın inkılâbının getirdiği yeniliklere ve imkânlara kadınlarımızın hazırlıksız oluşlarına, onları yetiştirecek okul ve çevrelerden henüz yoksun bulunuşlarına bağlanabilir.

Hiç şüphe edilemez ki Atatürk Türk kadınına çok nurlu, çok feyizli bir yol açmış ona hedeflerini göstermiş, karşılaşıcağı güçlükleri yenmesini sağlayacak yüreklendirici, maneviyatını güçlendirici özdeyişler söyleyip bırakmıştır. Bunlardan birinde:

“Kadın denilen varlık bizatihi yüksek bir varlıktır. Onun yoksulluğu olmaz. Kadına yoksul demek onun bağrından kopup gelen bütün beşeriyetin yoksulluğu demektir. Türkiye anlamınca kadın bütün Türk tarihinde olduğu gibi bugün de en muhterem mevkide, herşeyin üstünde yüksek ve şerefli bir mevcudiyettir”¹⁰⁰

diyen Atatürk bir diğer özdeyişinde:

“Ey kahraman Türk kadını, sen omuzlar üstünde göklere yükselmeye lâyıksın”

diye kadının yüksekliğine işaret etmektedir. Özellikle onun 1923'te söylediği bir söz kadınları gururlandıracak, kendilerine güveni arttıracak ve üstüne başka bir söz eklenmeyecek derecede önemli ve değerlidir:

“Şuna kani olmak lâzımdır ki dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir.”¹⁰¹

⁹⁹ Şükufe Nihal, *a.g.m.*, s. 28.

¹⁰⁰ *Kudret* gazetesi, 3 Mayıs 1945.

¹⁰¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, s. 85.

BİBLİYOGRAFYA:

- AHMET CEVAD, *Bizde Kadın*, İstanbul 1328.
- AHMET MİTHAT, *İslâm Kadınları*, İstanbul 1311.
- AHMET MÜMTAZ, *Mevki-i Nisvan Hakkında Nazariyat ve Hakayık*, İstanbul 1324, 43 s.
- HASAN-ÂLİ KOÇER, "Türkiye'de Kadın Eğitimi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt 5, 1972, s. 81-124.
- İFFET HALİM ORUZ, *Yeni Türkiye'de Kadın*, Ankara 1933.
- MEHMET TALÂT, *Kadın*, İstanbul 1341.
- MEHPARE TEVFIK, *Türk Tarihinde Aile Hayatı ve Bunda Kadın*, İstanbul 1936.
- NECİP ALİ KÜÇÜKA, *Kadın Hukuku*, Ankara 1931.
- REFİA ŞEMİN-UĞUREL, *L'Education de la Femme en Turquie*, Lyon 1936.
- SABRİ ŞAKİR ANSAY, *Bugünkü Hukukumuzda ve Cemiyetimizde Kadın*, Ankara 1936.
- YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU, *Kadınlık ve Kadınlarımız*, İstanbul 1936.